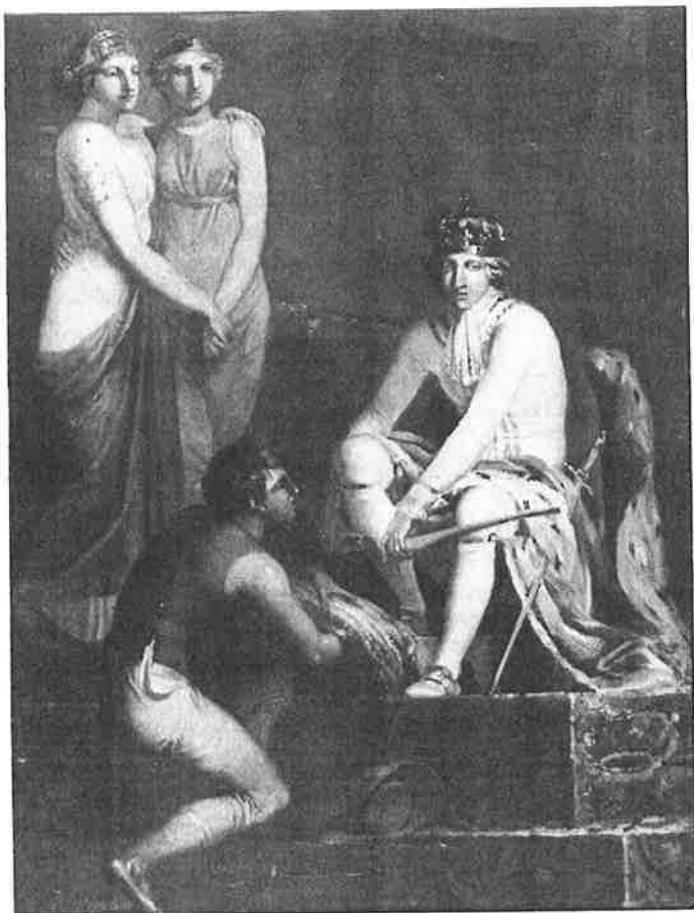

Forkastet I: hvorfor fik hoffet kolde fødder? Dette udkast til en allegorisk fremstilling af stavnsbåndets løsning blev udarbejdet af Abildgaard i 1790 til riddersalen på Christiansborg. Det blev imidlertid forkastet. I stedet fik han til opgave at lave en allegorisk fremstilling af foreningen af den hertugelige og kongelige del af Holsten under Christian VII i 1767. Hvorfor nu det? Kunstneriske hensyn var nok ikke afgørende, da de to allegorier kompositorisk ligner hinanden. Scenskiftet skyldtes snarere politiske motiver. Men hvilke? Abildgaards udkast formidlede flot og elegant datidens borgerlige ønskebillede af stavnsbåndsløsningen. En nærliggende forklaring kunne være hoffets frygt for at provokere de misfornøjede jyske godsejere. Men beslutningen blev truffet, før deres s.k. Tillidsskrift blev overrakt til kronprinsen. Derimod kan sceneskiftet forklares i lyset af 'tyskerfejden' i 1789-90. Ved kun at have symboler for Danmark og Norge (de to kvinder) kunne Abildgaards stavnsbåndsallegori tolkes som et 'skjult' opgør med helstatspatriotismen. De to kvinder gik igen i den anden allegori, men her var tillige indarbejdet et symbol for de tyske dele af helstaten, nemlig den tyske ørn. Da kronprins Frederik d. 31. juli skulle ægte datteren af prins Carl af Hessen, var en symbolsk understregning af 'det tyske' som en ligeværdig del af helstaten ganske aktuell. Iøvrigt var det ikke sidste gang en symbolsk fremstilling af stavnsløsningen voldte hoffet problemer.

N. Abildgaard: Stavnsbåndets Løsning 1788. Kong Christian VII bryder Bondens Aag (1790)/ Statens Museum for Kunst.

Stavnsbåndsjubilæer som politisk teater

Bernard Eric Jensen

Ophævelsen af stavnsbåndet er en af de mest fejrede begivenheder i nyere dansk historie - i hvert fald hvad angår de runde år: 50, 100 og 150. Og nu står vi så igen midt i et jubilæum og alt hvad der dertil hører!

Dykker man ned i 1838, 1888 eller 1938, overvældes man på det nærmeste af den omfattende og intense opmærksomhed, som er blevet jubilæerne til del. Ophævelsen af stavnsbåndet er blevet lovprist i poesi og prosa. Begivenheden er blevet fejret med møder og udstillinger. Den er blevet gjort nærværende i skuespil og på film. Den er blevet ihukommet med malerier, monumenter og mindesten. Den er blevet beskrevet og diskuteret i aviser og ugeblade, tids- og årsskrifter, populære fremstillinger og lærde værker.

Det er derfor oplagt at spørge: hvad kan der udledes af den overvældende opmærksomhed, som er blevet viet stavnsbåndets ophævelse i tidernes løb? Den intense interesse kan næppe forklares uden at antage, at jubilæerne har spillet en betydningsfuld rolle i den kollektive identitetsdannelse hos såvel danske mænd som kvinder. Den brede deltagelse i jubilæumsfestlighederne peger endvidere på, at ophævelsen af stavnsbåndet har stået som et afgørende brud- og vendepunkt i mange danskeres historiebevidsthed.

Man kan derimod ikke umiddelbart udlede heraf, at ophævelsen af stavnsbåndet har udgjort et fælles identitetsskabende symbol i danskernes historiebevidsthed. Samme begivenhed kan jo blive forstået forskelligt til forskellige tider. Forskellige grupper eller klasser kan have udkæmpet kampe om dens tolkning fx. i forbindelse med et jubilæum, hvor netop dens betydning i fortid, nutid og fremtid er søgt klarlagt. Kun en nærmere historisk undersøgelse kan derfor klarlægge, om noget sådant har fundet sted, når stavnsbåndsjubilæer tidligere er blevet afholdt.

Førend et jubilæum kan afholdes, må begivenheden imidlertid først defineres som så afgørende og betydningsfuld, at den er et jubilæum værdigt. En sådan definition behøver hverken at være selvindlysende eller uomstridt. Men under alle omstændigheder må der være nogen, der får etableret en defi-

nition af den historisk-socialt virkelighed, der gør det meningsfyldt at investere store mentale og økonomiske ressourcer i afholdelsen af et jubilæum.

Prolog: et besværgende ord

Selve ordvalget i den kongelige forordning af 20. juni 1788 om stavnsbåndets ophævelse udsendte et klart signal om, at i hvert fald lovgiveren definerede denne begivenhed som noget exceptionelt. Indledningen til forordningen sluttede således:

den Frihed, som herved tilsiges Bondestanden i vort Rige Danmark ikke alleene skal have sin Virkning til de i Lovgivning fastsatte Tidspunkter, men endog stedse være uigenkaldelig og paa ingen Maade kunne svekkes eller indskrænkes.

Det interessante er brugen af ordet 'uigenkaldelig'. Tages ordet bogstaveligt, var det i strid med *Kongeloven* (1665). Ifølge § 3 i den havde enhver enevældig konge ret til ikke blot at ophæve og omgøre enhver lov; han kunne endvidere undtage hvem som helst fra alle love. I *Kongeloven* var der kun indarbejdet en afgørende indskrænkning i kongens ubundne lovgivende magt. Han kunne ikke ændre *Kongeloven* selv, for den var »uforanderlig og uryggelig«.

Den afsluttende formulering i forordningen fremtræder umiddelbart som et forsøg på at forpligte eftertidens enevældige konger til at opretholde ophævelsen af stavnsbåndet og det i al fremtid. Men det kunne Christian VII ifølge *Kongeloven* jo slet ikke. Så brugen af ordet 'uigenkaldelig' må tolkes som en besværgelse: altså som et forsøg på at gennemtrumfe en definition af virkeligheden. Og det rejser spørgsmålet: til befæle for hvem blev den afsluttende besværgelse formuleret?

Brugen af ordet 'uigenkaldelig' formidlede selvfølgelig et budskab til flere forskellige grupper. Hovedadressaten var dog uden tvivl de mange godsejere, der var indædte modstandere af den nye forordning. De betragtede stavnsbåndets ophævelse som en form for ekspropriering uden erstatning. Så indædt var deres modstand, at deres talsmænd i statsrådet - Schack-Rathlou og Rosenkrantz - tog deres afsked i åbenlys protest mod hvad, der var sket. Men selvom en sådan protestaktion var helt enestående under enevælden, var den ikke i stand til at omgøre det skete.

Ved at bruge ordet 'uigenkaldelig' ville kongemagten utvivlsomt gøre det klart, at de genstridige godsejere ikke skulle gøre sig nogen forhåbninger om at få tilbagekaldt forordningen. Men det er samtidigt lige så klart, at godsejerne på ingen måde var sindede at acceptere en sådan definition af den historisk-socialt virkelighed. For deres næste udspil var et forsøg på at få 'det uigenkaldelige' kaldt tilbage. Pressionspolitikken blev dog forsøgt pakket pænt ind. Den 31. juli 1790 blev kronprins Frederik gift med Marie Sofie, datter af prins Carl af Hessen, på Gottorp Slot. I den anledning fik han overrakt et såkaldt *Tillidsskrift* fra 103 navngivne jyske godsejere.

En del af skriftets indhold svarede helt til titlen. Afslutningsvis erklærede godsejerne således deres »underdanige Tillid« til kongen og kronprinsen, og de forsikrede om, at de som retskafne danske mænd ville - om nødvendigt -

opofre deres ejendom, liv, ja endog deres sidste dråbe blod for det danske kongehus. Det væsentlige i skriftet var imidlertid ikke tillidserklæringen. For det var mere end åbenbart, at tilliden først kunne genoprettes, hvis kongemagten imødekom godsejernes interesser.

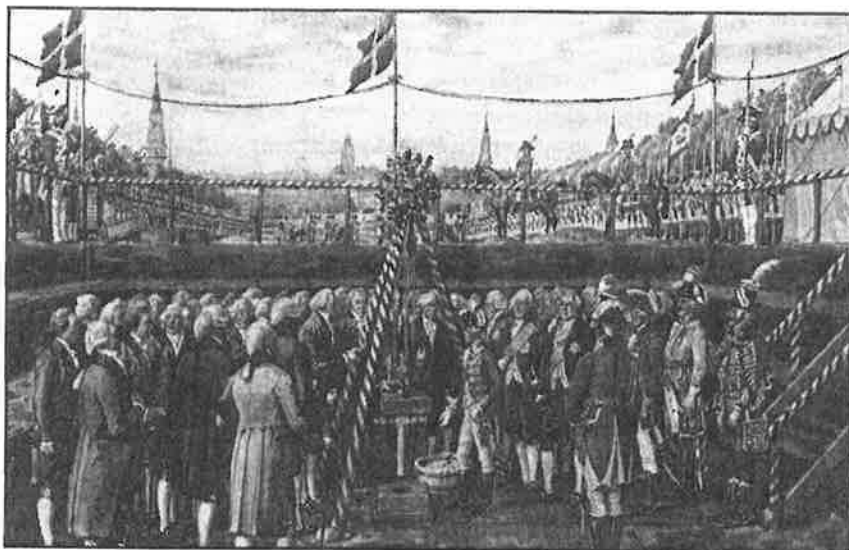
Det væsentlige var den meget detaljerede og skarpt formulerede kritik af den førte reformpolitik - en politik, der havde medført udbruddet af et frygteligt »Uveir over Dannemark«. Ikke mindst ophævelsen af stavnsbåndet havde forværret godsejernes forhold. De opregnede forordningens mange »farlige Følger« og anmodede om, at den »maatte forandres derhen, at det maatte komme nærmere overens med vor Lands iværende Forfatning«. De søgte endvidere at skræmme ved at pege på, at situationen i Danmark let kunne udvikle sig derhen, »som Frankrige giver os de gyseligste Exempler af«. Og de bad endeligt om, at kongemagten bortviste de rådgivere, hvis forslag havde betydet »Ødeleggelse og Undergang« for dem.

Tillidsskriftet udgjorde en klar provokation af den enevældige kongemagt. Og umiddelbart fik godsejernes protestaktion den modsatte virkning af den tilsigtede. Kronprinsen afviste, at kongens beslutninger kunne omgøres. Ethvert andet respons ville nok være blevet udlagt som et åbenlyst svaghedstegn, da kongen selv højheligt havde kaldt en af de omstridte love for 'uigenkaldelig'. I løbet af efteråret gjorde kronprinsen det imidlertid klart, at han var sindet at opretholde den kongelige definition af virkeligheden med andre midler end besværgelsen. Han lod iværksætte en undersøgelse for at klarlægge, om de jyske godsejere - og især deres leder kammerherre Lüttichau - havde begået noget strafbart med deres aktion. Men inden da havde andre allerede meldt sig på scenen for at deltage i kampen om, hvorledes virkeligheden skulle defineres. Og det havde de også god grund til.

Frihedsstøtten: et trekantsdrama uden slutning

Rygtet om godsejernes protestaktion spredtes hurtigt. Deres ledere ønskede nemlig at formidle det indtryk, at deres henvendelse til kronprinsen var blevet velvilligt modtaget. En af de første piecer videregav rygtet, at »Kongens nuværende Raadgivere maatte eloigneret fra Tronen«. Talte det sandt, var den indflydelse, som fremtrædende borgerlige embedsmænd havde opnået, for alvor truet. Så for borgerlige kredse i København fremstod godsejernes protestaktion langt fra som tom teatertorden.

Som et modspil gik disse kredse i gang med at iscenesætte et stykke politisk teater i alleregentligste forstand. De fik København udsmykket således, at da kronprinsepillet vendte tilbage fra Gottorp Slot, kunne dets indtog i hovedstaden d. 14. september forme sig som et sandt triumftog for *borgerkongens* søn og svigerdatter. En trekant indgik i dette stykke københavnske gadeteater. Hyldesten af kronprinsen som 'folkets ven, menneskerettighedernes håndhæver, frihedens skytsengel' var - politisk set - et forsøg på at få ham til at holde fast ved både den førte reformpolitik og sine forhåndenværende rådgivere. Den klare afstandtagen fra de jyske proprietærer blev markeret ved at gøre ophævelsen af stavnsbåndet til et fremtrædende motiv i såvel de valgte

1792 i troskabens tegn. Der findes ingen samtidige afbildninger af nedlæggelser af grundstenen til Frihedsstøtten d. 31. juli 1792. Da Rasmus Christiansen i 1930 malede dette billede, tog han datidens borgerlige retorik for pålydende. Resultatet blev, at begivenheden fremstår ikke som et moment i en politisk magtkamp, men som et symbol på borgerlig kongetroskab og samdrægtighed. Rasmus Christiansen: Grundstenen til Frihedsstøtten nedlægges af kronprins Frederik i 1792 (1930)/Tune Landboskole.

udsmykninger som i det til lejligheden skrevne syngespil: Thomas Thaarups *Høst-Gildet*. Og selve iscenesættelsen af indtoget var en form for borgerlig selvmobilisering - en mobilisering, der om nødvendigt også kunne bruges til at forsvare den borgerlige indflydelse, som de jyske godsejere havde sat sig for at stække.

Alt i hovedstaden åndede dog ikke fred og idyl. Blandt både adelige og borgere var der dem, der tog anstød af den megen politiseren - fx. blev to strofer i *Høst-Gildet*: »O Gud velsigne Christian; thi han har adlet Bondens Stand« opfattet som alt for oprørske og provokerende. Desuden satte almuens tumulter og optøjer deres tydelige præg på bybilledet. Københavns 32 (borgerlige) mænd var synligt rystede over hvad de betragtede som 'pøbelens udskejelser' og anbefalede en strammere kurs. Men hverken Danske Kancelli eller kronprinsen ønskede dette. Måske var den politiske situation i september 1790 alt for labil til, at det blev anset for tilrådeligt at udfordre underklassen.

I oktober og november havde de borgerlige reformtilhængere en hel del vind i sejlene. Undersøgelse for at klarlægge, om godsejerne havde begået noget strafbart, blev iværksat. Colbiørnsen fik offentliggjort *Tillidsskriftet* sammen med sin egen skarpt formulerede tilbagevisning af dets indhold. Midt i december skete der imidlertid et omsving. Imod kancelliets anbefalinger kundgjorde en kongelig resolution, at undersøgelseskommissionens arbejde ikke skulle vedrøre godsejernes aktion som helhed. Deres leder Lüttichau så

dette som en vigtig sejr. Omvendt oplevede Colbiørnsen det som et rystende tilbageslag. Samtidig gik der rygter om, at Colbiørnsen skulle forvises fra centraladministrationen. Igen kunne det se ud som om, at borgerlige embedsmænd snart ville miste afgørende indflydelse. Og igen gik borgerlige kredse i gang med at iscensætte et stykke politisk teater. Denne gang skulle det dog være et stykke af mere monumental karakter.

Ideen om at rejse *Bondefriheds-Monumentet*, dvs. det vi i dag kalder *Frihedsstøtten*, blev undfanget i slutningen af 1790 eller i begyndelsen af 1791. Ophavsmanden kendes ikke. Til gengæld er det miljø, hvor ideen blev undfanget, velkendt. Det var det borgerlige klubmiljø i København. Selve ideen knyttede an til en symbolik, der havde stået centralt ved indtogsfestlighederne. En frihedsstøtte havde spillet en fremtrædende rolle i såvel teksten som i dekorationen til Thaarups *Høst-Gildet*. Og lige som ved Indtoget indgik en trekant i det nye politiske teaterstykke.

Forspillet var forbeholdt de indviede, måske fordi den politiske situation i de første måneder af 1791 blev oplevet som ganske labil. Colbiørnsen havde anlagt en injuriersag imod Lüttichau. Til gengæld søgte denne efter bedste evne at mobilisere en opbakning bag sin sag. Samtidig verserede allehånde rygter om, hvor kronprinsen selv stod i forhold til de stridende parter. Skjult fra offentligheden blev kampagnen forberedt i det københavnske klubmiljø. Man gik i gang med at indsamle penge, og N.A. Abildgaard lavede et første udkast til udformningen af monumentet.

Projektet blev offentliggjort i *Minervas* aprilnr., der dog først udkom i begyndelsen af maj - altså kort tid efter at Colbiørnsen ved Højesteret havde vundet injuriersagen imod Lüttichau. Såvel 'lanceringen' som 'timingen' viser noget afgørende om hele aktionens formål. I *Minerva* blev subscriptionsindbydelsen trykt ind imellem et 'referat' af Højesteretsdommen i injuriersagen, der havde fået det »saa retfærdige som forønskte Udfald«, og en gennemgang af den nye franske forfatning. Den 16. juli indsendte aktionskomiteen så sin ansøgning til Danske Kancelli om, hvor det planlagte monument skulle placeres - altså dagen efter at kongen havde frataget Lüttichau sin kammerherrenøgle. Og som dagen for nedlæggelsen af grundstenen blev valgt d. 31. juli 1792 - altså 2-årsdagen for kronprinseparrets bryllup og dermed den begivenhed, der havde været anledningen til at overrække *Tillidsskriftet*.

Med deres aktion søgte københavnske borgere at stille godsejernes nederlag til offentlig skue. I hovedsagen skete det indirekte gennem 'lanceringen' og 'timingen'. Men mere direkte midler fandt også anvendelse. I juli 1791 genoptrykte *Minerva* Vilhelm Helts digt *Adlens Oprindelse* (1711): et bidende satirisk angreb på den gamle adel og samtidig en lovprisning af den nye adel: embedsmændene. Genoptrykket blev begrundet med, at digtet »nu ... kan ansees som et Ord sagt i rette Tid«. Ved nedlæggelse af grundstenen et år senere var den symbolske hoveren over modstandernes nederlag igen indirekte, men dog ikke til at misforstå. I sin tale sagde Colbiørnsen bl.a.:

Skulde nogensinde en voldsom Naturbegivenhed (hvilket Himlen forbyde) omstyrte det Monument, vi her oprette, og dets Grundvold igien blive opkastet paa Jordens Overflade, da

skal denne Indskrivt, som Deres værdige Haand her nedlægger, forkynde Efterslægten, at det var den Syvende Christian, som løsede Danmarks Bondestand, ved uigenkaldelig Lov.

Colbiørnsen gentog ikke blot selve besværgelsen fra indledningen til forordningen. Den blev søgt gjort endnu mere uomgængelig og uomstødelig ved at indmure den i monumentets fundament. I betragtning af at de genstridige godsejere gennem først at sprænge statsrådet og dernæst fremsende *Tillids-skriftet* havde gjort deres indædte modstand imod 'den uigenkaldelige lov' aldeles åbenbar, må hele symbolikken hos Colbiørnsen også tolkes som et forsøg på at håne de protesterende proprietærere.

Det politiske spil, der udgjorde den røde tråd i kampagnen for at rejse *Frihedsstøtten*, blev selvfølgelig ikke alene opført til benefice for de jyske proprietærere. Det var ligeledes et forsøg på at formidle et budskab til den enevældige kongemagt. Men hvilket budskab? Umiddelbart set drejede det sig om borgernes hyldest og lovprisning af kongemagten for dens velgerninger imod bondestanden. Men kan det tages for pålydende? I dag er det vanskeligt at trænge bag om datidens hang til panegyrik og kongerøgtelse. Men uden tvivl blev en hel del sagt på skrømt. Rahbeks *Den danske Tilskuer* offentliggjorde subskriptionsindbydelsen d. 12. maj 1791. Indledningsvis blev der gjort meget for at retfærdiggøre, at *Tilskueren* beskæftigede sig med »et vigtigt Statsanliggende«, da det klart stred imod ugeskriftets redaktionelle politik. Dernæst kom så selve indbydelsen, der oste af kongerøgtelse og bonderomantik. Og i direkte forlængelse heraf blev flere klubviser trykt - i den første fandtes fx. følgende vers:

Nu bort med Fortælling om Stat og om Krig,
Om Bøndernes Frihed, og Herremænds Svig;
Ei vi kunne dømme om Frihedens Værd,
Thi villige Kierligheds Lænker vi bær.

At samstille den højtidelige indbydelse og den respektløse klubvise på denne måde må tolkes som et forsøg på at formidle en åbenbar selvironi. Den dermed skabte distance var formentlig et middel til at opretholde en vis selvrespekt i en situation, hvor mange borgere modstræbende indordnede sig under tidens fremherskende sproglige og sociale spilleregler.

Alle i samtiden tog ikke borgernes kongerøgtelse for pålydende. I juni 1791 blev Thaarups *Høst-Gildet* genopført. Rahbek benyttede lejligheden til at hylde Thaarup som den egentlige inspirationskilde til ideen om at rejse en frihedsstøtte. Men det var nu ikke det centrale. Det afgørende var at godtgøre, at den løbende kampagne helt og holdent skulle tages for pålydende, selvom det var et velkendt forhold, at sådanne monumenter ofte blev rejst netop for at smigre og fremme partiinteresser. Og nok en gang måtte *Tilskueren* legitimere, at det trods erklæringer om det modsatte igen beskæftigede sig med dagsakuel politik. Et så udtalt behov for at retfærdiggøre sig mere end antyder, at flere har ytret deres mistro og kritik. Rahbek følte måske mere end andre behov for at retfærdiggøre sig offentligt. Det havde sin grund. Netop i 1791 arbejdede han på sin første politiske roman *Bomhuset*, hvis tema var

borgerens muligheder for at udøve politisk indflydelse under enevælden. En borgerlig embedsmand var nøglefiguren, skurkene aristokratiet, og fyrsten fremstillet som en, embedsmanden kunne manipulere.

Det taktiske spil må medtænkes i analysen af formålet med at rejse *Frihedsstøtten*. I subskriptionsindbydelsen fra april/maj 1791 stod kongen i centrum, medens kronprinsen kun optrådte som en ubetydelig figur i baggrunden. Ved nedlæggelsen af grundstenen i juli 1792 var rollerne byttet om. Selvfølgelig var Christian VII ikke trængt helt så meget i baggrunden, men al politisk opmærksomhed var nu rettet imod kronprinsen.

Smigeren indgik som et grundelement i både Colbiørnsens og Mallings taler ved grundstensnedlæggelsen - fx. sagde sidstnævnte: »ingen vil kunne nævne Bondens Frihed, og Bondens Vel ved Friheden, uden at nævne Dem«. Et andet grundelement var besværgelsen. Omdrejningspunktet var her dobbeltheden: på samme tid en bryllupsdag og mindedag for stavnsbåndets ophævelse. Rahbek gik længst i så henseende i *Den danske Tilskuer* d. 2. august 1792:

Var Din ædle Standhaftighed i det Gode mindre bekiendt, vilde jeg sige, at Du ved at lægge denne Steen paa denne Dag, for Folkets og den Høiestes Aasyn forpligtede Dig til, at elske vort Folk, og vor Frihed, som Du elsker hende; at vaage over den Din Faders Vergierning saa omhyggelig, som Du ønsker, Himlen skal bevare den, der paa samme Dag skiænkedes Dig.

Nærede Rahbek fuld tillid til kronprinsen, var der - som han selv så rigtigt sagde - ingen grund til at knytte kronprinsens ægteskabelige lykke sammen med hans trofasthed imod folkets frihed. Men Rahbek fandt det påkrævet at offentliggøre denne besværgelse. Det tredje element i talerne var den indirekte trussel. Den spillede på den frygt, som enevældige monarker måtte nære i lyset af samfundsomvæltningerne især i Frankrig. De jyske godsejere havde anvendt samme skræmmemiddel i deres *Tillidsskrift*; Rahbek brugte det i sin udlægning af grundstensnedlæggelsen i *Tilskueren*. Og det indgik også i Colbiørnsens tale ved samme lejlighed:

Imedens Menneskeligheden sukker over Europas Skiæbne, og, bedrøvet, bortvender sit Øie fra hiine Lande, hvor Borgere hvæsse Sværd imod Medborgere; Imedens Krigens Luer rase fra Norden til Sønden; Tronerne vakle, og Tvedragtsaand udbreder ødelæggende Forstyrrelser rundt omkring sig; Da føle vi os lykkelige, Naadigste Prinds! at vi kunne see Dem, omringet af eenige og trofaste Borgere, at tage Del i vor festlige Glæde over Kongens Velgierning imod vore Brødre.

Lovprisningen af lykketilstanden i Danmark gik her hånd i hånd med oprulningen af et skræmmebillede. For som situationen ude i Europa viste, kunne denne lykke kun vare ved, såfremt kongemagten undgik at komme i alvorlig konflikt med borger- og bondestand. Med talen søgte Colbiørnsen således på en ganske pæn og indpakket måde at lægge et betydeligt politisk pres på kronprinsen.

Hvorfor spillede smigere, besværgelser og indirekte trusler en så dominant rolle ved grundstensnedlæggelsen? Den mest nærliggende forklaring er, at mange borgere slet ikke nærede den tillid til kronprinsen, som de foregav at

Mare-Riden. Syndet Nr. II

1797 i spittelsens tegn. Dette beske symbolspækkede stik udsendtes omtrent samtidigt med færdiggørelsen af Frihedsstøtten. Anledningen var afskedigelsen af Peter Collett, borgerlig dommer og bestyrelsesmedlem af Drejers Klub. I en anmeldelse af Birckners *Trykkefriheden og dens Love* (1797) forsvarede Collett folkets ret i at gøre oprør med den begrundelse, at suveræniteten udgik fra folket og regenten derfor alene var folkets højeste embedsmand. Med Colbiørnsen som den drivende kraft blev han uden retslig prøvelse afskediget d. 30. sept. 1797. Dele af det borgerlige klubmiljø rasede over denne magtdemonstration og provokerede myndighederne ved at gøre Collett til redaktør af både *Minerva* og *Lærde Efterretninger*.

Den liggende nøgne kvinde er 'sandheden'. I højre hånd holder hun sandhedens spejl, i venstre en bog påskrevet 'beskyt Birckner & Collett'. Hun skamrides af en mare med scepter heremelin-skåbe og narrekroner! Maren bakked op af en gejstlig, der dels holder en bog påskrevet 'orthodoxie', dels hvisker 'execution' i Marens øre. Til venstre ses retfærdighedens gudinde dybt nedbøjet over et alter med påskriften: 'Colbiørnsen dræbte mig d. 30. sept.' og en yndling, der anråber visdommens gudinde om hjælp. Til højre skal en gammel kælling, der i den ene hånd har et papir med påskriften 'trykkefriheden', til at afstraffe et nøgent barn med et ris med påskriften 'resolution'. Hele scenen er indrammet med et symbol på kongemagtens magtmidler: geværer med bajonetter!

Anonymt farvelagt stik: Mare-Riden – Syndet Nr. II (1797)/Det Kongelige Bibliotek.

have. Det kan skyldes, at han allerede i 1791 havde foretaget en politisk kursændring til fordel for godsejernes interesser, således som det fremgår især af hoverilovgivningen. Hele iscenesættelsen af grundstensnedlæggelsen kan tolkes som et både ihærdigt og krampagtigt forsøg på at presse kronprinsen i retning af en mere borgervenlig politik.

Ved grundstensnedlæggelsen talte Colbiørnsen på vegne af »eenige og trofaste Borgere«. Og på postamentet til *Frihedsstøtten* står der – som bekendt – at den er rejst af »eenige og taknemlige Borgere«. Derfor må der spørges: var der en enig borgerlig front? Eller var det endnu en besværgelse? En del af talen om borgernes enighed havde uden tvivl en besværgende funktion. Selve kampagnen for at rejse *Frihedsstøtten* var nemlig også et forsøg på at mobilisere en sådan enig front. Men lige fra begyndelsen var der frygt for, at det ikke skulle lykkes. Den redaktionelle indledning til subscriptionsindbydelsen i *Tilskueren* fra maj 1791 sluttede med at ønske, »at Nid og Bagvaskelse neppe vilde finde Anledning til at haane dette Foretagende«. I samme retning peger Rahbeks nævnte forsøg i juni på at imødegå en ulmende mistro med hensyn til motiverne bag kampagnen. Og frykten var da heller ikke ubegrundet.

Om efteråret var sindene i borgerlige kredse optaget af den pennefejde, der løb i kølvandet af en strid i den reformerte menighed, om den skulle bidrage til *Frihedsstøtten*. Modstanderne søgte efter bedste evne at mistænkeliggøre kampagnen. De gjorde det fx. ved at hævde, at fryghuehuen skulle anvendes som frihedssymbol ved udsmykningen af *Frihedsstøtten* – dvs. det oprørsymbol, der indtog en så fremtrædende plads i den pågående franske revolution. Og angrebene fortsatte helt hen til juli 1792. Mistænkeliggørelsen må have været ganske højlydt, eftersom Rahbek fandt det påkrævet at imødegå den i sin udlægning af grundstensnedlæggelsen:

Man har nedladt sig til at aftrykke, ja endog til at giendrive en hiøst uvittig Anvendelse af det saa ofte opsagte Indfald om Steene og Brød, paa dette vort Erkiendtligheds Minde.

Borgerne udgjorde ikke nogen enig front. I samtiden sagde rygterne, at kredsen omkring købmænd som de Coninckerne stod bag mistænkeliggørelsen. Københavns bystyre var heller ikke videre begejstret for projektet. Derimod bakkede den radikale fløj i klubmiljøet op. Heiberg bidrog selv til indsamlingen, og Riegel angreb dem, der søgte at bringe projektet i miskredit. Så en vis mobiliserende virkning har kampagnen trods alt haft.

Modviljen mod 'de fremmede' spillede en rolle i den borgerlige selvmobilisering. I kampagnen for at rejse *Frihedsstøtten* fornemmes eftervirkninger af 'tyskerfejden' fra 1789-90. Af subscriptionsindbydelsen fremgik, at monumentet skulle fremstilles af bornholmsk (dansk) sandsten, og det skulle stå på et postament af norsk marmor. Initiativtagerne bestod af fremtrædende danske og norske borgere. Og i *Tilskueren* fremhævede Rahbek som noget afgørende ved landboreformer, at »vor Nationalcharacter vilde herved renses fra al den fremmede Smitte, som Tid efter anden klæber sig paa den«. Måske var det denne slet skjulte modvilje mod tyskerne, der forklarer, hvorfor Reventlowerne ikke bidrog med en eneste daler til rejsningen af *Frihedsstøtten*. Sam-

me modvilje forklarer muligvis også, hvorfor Christian VII blev kaldt »De Danskes og Norskes Konge« på selve monumentet - en ret ejendommelig titel i det 18. årh. Men her kan der også være tale om en efterligning af Frankrig. Ludvig XVI's titel var blevet ændret fra 'Frankrigs Konge' til 'de Franskes Konge' i august 1789.

Forsøget på at mobilisere borgerne fremavlede aldrig nogen bred fællesfront, og den opnåede enighed var i bedste fald ret prekær. Den kunne da heller ikke holde, da konfliktniveauet blev afgørende øget. Folkelig uro som Posthusfejden i 1793 og en arbejdskonflikt som Tømmerstrejken i 1794 spredte skræk såvel ved hoffet som blandt mere systemloyale borgere. Det skærpede også modsætningsforholdet mellem kongemagten og borgere af mere radikalt sindelag. Dem i en mellemposition - som fx. Rahbek - mistede troen på borgernes muligheder for at øve afgørende indflydelse på enevældens politik. Hans politiske desillusionering fremgår fx. af hans næste roman *Carl Melnecks Barndom og første Ungdom* (1794).

Alt imens skred arbejdet med rejsningen og udsmykningen af *Frihedsstøtten* langsomt frem. Først i november 1797 var det bragt til ende. Og hvad skete der så oven på mere end 6 års målrettede anstrengelser? *Ingenting!* - bortset fra at initiativgruppen meddelte Danske Kancelli, at nu stod støtten færdig. Virkeliggørelsen af målet for den stort anlagte, borgerlige kampagne gav end ikke anledning til den mindste højtidlighed. Forklaringen på dette nærmest totale 'flop' er dobbelt. Der var intet at fejre. For i 1797 stod det klart, at den enevældige kongemagt slet ikke var nær så reformvenlig som mange borgere tidligere havde troet og håbet. Borgernes forsøg på at presse kronprins Frederik i en mere borgervenlig retning havde slået fejl. Og dernæst: skulle der have været en højtidlighed, havde der ikke været nogen til at fejre den. For den prekære borgerlige front fra 1791-92 var gået helt i opløsning. Ingen kunne være i tvivl om det i 1797.

Intermezzo: hoffet som iscenesætter

Den politiske desillusionering i det borgerlige klubmiljø forhindrede selvfølgelig ikke andre i at bruge stavnsbåndets ophævelse i politisk øjemed. En af dem, der havde sans for begivenhedens symbolværdi var historikeren Laurits Engelstoft. Det overordnede sigte med hans *Tanker om Nationalopdragelsen* (1808) var at fremme »Fædrelandskiærligheden«. Han gennemgik bl.a. de »sandselige Hielpemidler«, der kunne understøtte »den patriotiske Opdragelse« og foreslog her indførelsen af en ny national mindefest:

I Danmark fortiente (...) det priselige Værk: Bondens Forløsning fra Trældom og Trællesind (begge ere uadskillelige) at vordre Gienstand for en egen Mindehøitid, for en aarlig *Frihedsfest*, der vilde give Folkelærerne den skønneste Anledning til at tolke Velgierningens Storhed og Taknemmelighedens Pligter.

Når Frederik VI's hof undlod at følge Engelstofts opfordring, skyldtes det ikke en manglende interesse for begivenhedens symbolværdi. Det fik fx. den kongelige Porcelænsfabrik til at udfærdige et sæt desserttallerkner med Friheds-

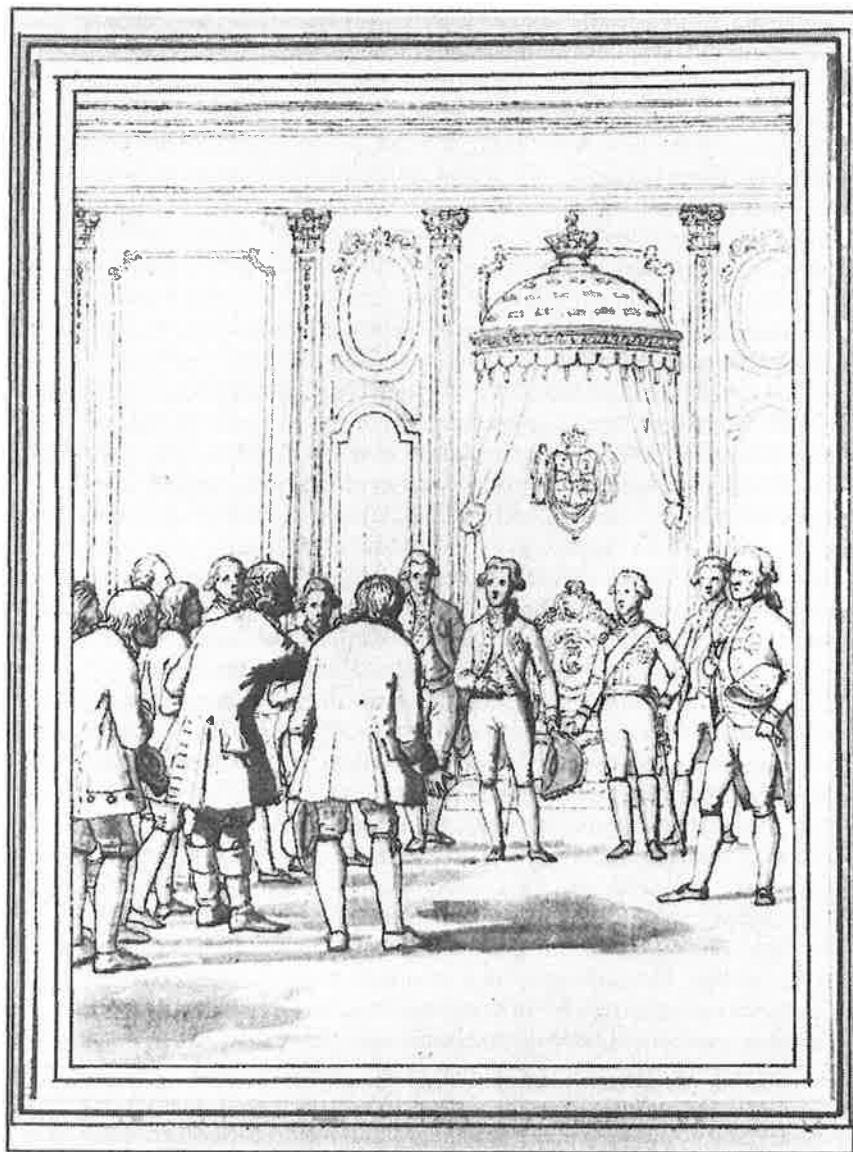
støtten som motiv i 1833-34 - et service, der iøvrigt endnu i dag anvendes ved det årlige nytårstaffel. For hoffet var det oplagt at udnytte stavnsbåndets ophævelse som politisk symbol. Det kunne fremvises som det storslåede eksempel på kongehusets omsorg for og velgerninger mod bondestanden. Det kastede således ikke blot et forherligende lys på den enevældige kongemagt, men kunne tillige fremavle og fastholde følelser af loyalitet imod kongehuset. Som symbol måtte stavnsbåndets ophævelse derfor håndteres med megen omhu. Mest sigende er historien om, hvorledes det kom til at indgå i udsmykningen af det nye Christiansborg. Det er historien om »den stenede Sti, [maleren C.W. Eckersberg] maatte vandre for at tilfredsstille Slotsbyggningskommissionen i dens ikke ulogiske, men alt for besværlige Krav til en Fremstilling af Stavnsbaandets Løsning« ((Zahle).

I 1832 blev det besluttet, at den nye riddersal skulle udsmykkes med 4 malerier, der fremstillede danske monarkers fortjenester over for fædrelandet. Udarbejdelsen af et katalog over velegnede motiver blev overdraget til Engelstoft. Blandt de fremsendte forslag udvalgte kongen bl.a. et med stavnsbåndets ophævelse som motiv. Derefter fik Eckersberg til opgave at komme med forslag til, hvorledes de udvalgte motiver kunne fremstilles som historie-malerier. For ham var det afgørende, at de 4 billeder kom til at fremstå som en kompositorisk helhed i lighed med den, som han havde tilstræbt med sine 4 malerier til den nye tronsal. Han udarbejdede derfor en samlet skitse, hvor de 2 yderste var indendørsbilleder, medens de 2 midterste foregik i det fri.

I sit første skitseforslag fra 1834 fremstillede Eckersberg ophævelsen af stavnsbåndet ved at vise en gruppe bønder, der fremførte deres tak til Christian VII og kronprins Frederik i tronsalen på det gamle Christiansborg. Selv mindre detaljer var gennemtænkte: »Disse Bønder kune være Repræsentater for de forskiellige Provindser, nemlig een for Jylland, een for Fyen, een for Sielland, maaske ogsaa een for Laaland, eller Falster«. Forslaget blev imidlertid ikke velvilligt modtaget. Dels gjorde kommissionen gældende, at det stred mod etiketten, at bønderne fik foretræde i tronsalen. Dels mente den, »at Ud-kastet ikke paa nogen Maade giver tilkjende, at det er en Taksigelse og ingen Klage eller Bøn, der nedlægges for Tronen«. I sit andet udkast fra 1835 flyttede Eckersberg derfor scenen fra tronsalen til audiensværelset og bestræbte sig på at gøre bøndernes glæde og taknemlighed mere åbenbar:

jeg troer nu, som Skitsen udviser, at have lagt i Gruppen af Bønderne, i deres Stillinger og Gebaerder, et Udtryk der viser, at de ikke ere kommet for at foredrage nogen Besværging for Kongen eller at bede ham om noget, men at de af ham have imodtaget et dem glædende Til-sagn, eller erholdt et kjært Ønske opfyldt, og at de nu ere i Begreb med, giennemtrængt af Taknemmelighed at gaa bort. Dette Udtryk vil naturligviis ved Maleriets Udførelse i det store, endnu tyeligere kunne viises i de glade Ansigter.

Selvom Eckersberg havde bestræbt sig på at imødekomme hoffets ønsker, må han have frygtet, at forslaget ikke ville falde i god jord. For ved samme lejlighed fremsendte han en skitse med en helt anden udformning af motivet. På denne ses kongen og kronprinsen ridende forbi Frihedsstøtten, idet de modtager bøndernes tak og hyldest. Ophavsmanden til den alternative iscenesæt-

Forkastet II: Hoffet bød: taksigelsen skal være åbenbar! Det første af Eckersbergs udkast, der blev forkastet. C.W. Eckersberg: Skitse til Stavnsbaandets Løsning (1834)/Reventlow-Museet, Pederstrup.

Forkastet III: Hoffet bød: scenen skal være en anden! Det andet af Eckersbergs udkast, der blev forkastet. C.W. Eckersberg: En Deputation af Landboere takker Kongen for Stavnsbaandets Løsning 1788 (1835)/C.L. Davids Samling.

telse kendes ikke. Men Eckersberg var det i hvert fald ikke. Han var nemlig ikke begejstret. For ham at se medførte sceneskiftet et radikalt brud med den tilstræbte helhed i kompositionen af de 4 malerier. Hoffet foretrak imidlertid så ubetinget den alternative udformning. Det stillede dog krav om, at bøndernes taknemlighed blev yderligere markeret gennem at pege på Frihedsstøtten.

Ved færdiggørelsen af maleriet efterlevede Eckersberg hoffets ønsker, dog ikke til punkt og prikke. Han spejlvendte dets opbygning i et forsøg på at redde noget af den oprindelige helhed i kompositionen af de 4 malerier. Det mest overraskende ved det færdige billede er imidlertid bøndernes fremtræden. En af dem peger ganske vist demonstrativt op på Frihedsstøtten, men deres smil virker ganske anstrengte og deres begejstring yderst behersket. Det kan skyldes, at Eckersberg ikke evnede at fremstille bøndernes glæde på en mere overbevisende måde. I lyset af hoffets ofte udtrykte ønsker om netop bøndernes fremtræden kunne det dog næsten ligne en tanke. Måske var det hans skjulte 'hævn'. Hoffets krav havde nemlig betydet, at de 4 malerier til riddersalen aldrig kunne komme til at danne den kompositoriske helhed, som han selv fandt så afgørende. Tilsigtet eller ej: *En Hentydning til Stavnsbaandets Løsning* - malet mellem 37 og 39 - formidler noget væsentligt om situationen i 1838: danske bønders tvetydige forhold til kongemagten. Antyder deres angstsudtryk tillige en begyndende skepsis og trods, må Eckersbergs maleri siges at have ramt helt i plet hvad angår 50-års jubilæet i 1838.

1838: græsrodsteater trods forbud

I lyset af hoffets interesse for stavnsbåndets ophævelse som politisk symbol ville det have været nærliggende, hvis det havde udnyttet den enestående lejlighed, der bød sig i 1838. Trods alt er det sjældent, at enevældige konger har kunnet fejre 50-året for deres gennemførelse af betydningsfulde reformer. Ikke blot undlod hoffet at udnytte muligheden for at iscenesætte en hyldest af helten fra 1788! Det søgte at forhindre, at andre greb chancen. Den 5. juni 1838 udsendte Danske Kancelli følgende plakat:

Hans Majestæt, der allernaadigst har bragt i Erfaring, at man ønsker i Landets forskellige Provindser ved Kirkehøitideligheder at fejre 50 Aarsdagen for Stavnsbaandets Løsning den 20de dennes, har under 3de dennes paalagt Cancelliet at bringe til almindelig Kundskab, at Allerhøistsamme, skjøndt allernaadigst erkendende den gode Mening, der ligger til Grund for hiint Ønske, dog ikke vil at nogensomhelst offentlig Høitidelighed i den nævnte Anledning skal finde Sted.

Udsendelsen af plakaten kan ikke skyldes, at kongen betragtede stavnsbåndets ophævelse som en så ubetydelig politisk begivenhed, at den ikke var værd at mindes. Dens udsendelse kan derimod forklares ved en frygt for, at hyldesten af enevælden for dens velgerninger ikke ville komme til at stå i centrum ved en jubilæumsfest. En sådan frygt var iøvrigt velbegrundet.

I 1831 havde A.F. Tscherning ansøgt Danske Kancelli om tilladelse til at oprette et 28. Maj Selskab foranlediget af anordningen om indførelsen af de rådgivende stænderforsamlinger. Selskabet skulle understøtte de nye stænderforsamlinger ved at fremme oplysning og dannelse. Men kancelliet ned-

lagde forbud, da det ikke kunne godtage dannelsen af foreninger med et politisk sigte. Som et demonstrativt modtræk arrangerede Tscherning så en større fest på Skydebanen d. 28. maj 1832. Og fra da af fejrede de liberale hvert år d. 28. maj med store festlige sammenkomster i København såvel som i provinsen. Tidens politiske spørgsmål blev analyseret og kommenteret i festtalerne, og deres indhold blev fyldigt refereret i de liberale aviser til benefice for venner som fjender.

Således var det også i 1838. Ud fra referaterne i *Kjøbenhavnsposten* d. 28. og 30. maj kunne kongen og hoffet lodde den politiske stemning blandt de liberale. Og den var ganske kritisk. Af referaterne fremgik således hvad oppositionen havde tænkt sig skulle fremstå som hovedtemaet ved det forestående jubilæum. C.N. David havde holdt en skåltale for d. 20. juni 1788, hvori han sluttede med at udtale håbet om:

at det Værk, som blev grundlagt den 20. Juni 1788, maa fuldføres i samme Aand, i samme Erkendelse af at Frihed baner Veien til Oplysning og Velstand, til Hæder og Lykke.

De liberale havde intet imod at lovprise Frederik VI for hans død i 1788. Men det afgørende for dem var ikke påbegyndelsen, men fuldførelsen af reformarbejdet. Det spørgsmål stod øverst på deres politiske dagsorden i 1838. Under stormende applaus blev der ved festen d. 28. maj fx. stillet krav om, at stænderforsamlingerne i Viborg og Roskilde blev forenet til »een almindelig Stænderforsamling for hele Kongeriget Danmark!« Under vedvarende bifaldsråb fremførte Algreen-Using sit velkendte »Ramaskrig: for Offentlighed og Orden i Rigets Finanser!«. Det var i denne situation, at kongen fik forelagt en ansøgning dateret d. 28. maj fra sognefoged Søren Pedersen i Lyngby. Heri bad han om tilladelse til at festligholde 50-årsdagen for stavnsbåndets ophævelse ved en kirkehøitidelighed - iøvrigt den eneste ansøgning fremsendt til kongen. Foranlediget alene af denne ene ansøgning pålagde Frederik VI Danske Kancelli at udsende førnævnte plakat af 5. juni.

Allerede før den blev offentliggjort i *Collegial Tidende* d. 9. juni, var plakaten taget op i flere aviser. Mest interessant er den behandling, den fik i *Kjøbenhavnsposten*. Den blev offentliggjort her d. 6. juni samtidig med, at redaktionen vedføjede sin egen, ret spidsfindige udlægning af dens budskab. Den blev tolket som en kærkommen bekræftelse af, at kongen »endnu er besjælet af samme Aand som da han for et halvt Aarhundrede siden med ungdommelig Begejstring lagde Haand paa det store Værk, der vel endnu stedse venter paa sin Fuldendelse«. Formuleringen »offentlig Høitidelighed« blev udlagt som det altafgørende i plakaten. Følgelig betød den, at kongen ikke ønskede, at det offentlige påbød eller selv foranstaltede nogen høitidelighed d. 20. juni. Det var derfor overladt til borgerne selv at bestemme, om der skulle være nogen festlighed den dag. Og redaktionen sluttede af med at fremhæve, »at selv den ufuldendte, men gode Begyndelse vel fortjener at mindes med Glæde, og at en saadan privat Nationalfest derfor vilde være ei blot til Lyst, men tillige indeholde en kraftig Opfordring til med Udholdenhed og Eendragtighed at samvirke til det Begyndtes Fuldendelse«.

Et tak for sidst: de oversete bønder! Det er ikke alene bøndernes manglende begejstring, der kan udlægges som Eckersbergs forsøg på at indflette en tolkning af situationen omkring 1838-jubilæet i det officielle Stavnsbåndsbillede til Christiansborg. Et andet moment peger i samme retning. På ét meget markant punkt adskiller dette billede sig både fra hans første blyantsudkast fra 1835 og fra den 'miniature'-udgave, som han malede til Christian VIII i 1844. På begge disse billeder er der en åbenbar øjenkontakt mellem bønderne og såvel kongen (på den hvide hest) som kronprinsen. På det officielle Stavnsbåndsbillede er der derimod slet ingen øjenkontakt mellem kronprins Frederik og bønderne: han stirre stift frem uden tilsyneladende at ænse deres tilstedeværelse. Kun Christian VII ser bønderne og modtager deres noget anstrengte hyldest. Hvorfor nu det? Måske fordi Frederik VI med sin plakat netop selv havde forhindret enhver kontakt mellem ham og bondestanden. Plakaten viste jo, at han intet ønske havde om at se bønder i forbindelse med 1838-jubilæet!

C.W. Eckersberg: En Hentydning til Stavnsbaandets Løsning (1839)/Christiansborg Slot.

Allerede den næste dag kunne *Kjøbenhavnsposten* så meddele sine læsere, at Søren Pedersen fra Lyngby var i færd med at udsende indbydelser til en privat sammenkomst på Bellevue d. 20. juni. De liberale i København og omegn havde iværksat en lynhurtig aktion for at undgå, at plakaten fik den tilsigtede virkning. De var på ingen måde sindede at lade en så oplagt demonstrations- og pressionsmulighed løbe dem af hænde. Og så gik de iøvrigt over til at varme op til festen d. 20. juni.

Med en artikel på forsiden lagde *Kjøbenhavnsposten* selv for d. 10. juni. J.F. Giødward var bladets redaktør og Orla Lehmann dets ledende pen. Avisen gjorde gældende, at den forestående 50-årsdag var en »en Glædesdag, ikke alene for Bonden, men for enhver Fædrelandsven, for enhver Borger, der er kommen til den sande Erkjendelse, at Alles Vel er den Enkeltes Vel«. Og af den grund burde borger og bonde over hele landet fejre d.20. juni »ikke blot som en Glædesdag, men ogsaa som en *Forhaabningsdag*«.

I *Fædrelandet* fulgte David linien op d. 16. med en artikel 'Om Folkefeste'. På baggrund af en historisk skitse af folkefester som et middel i »Nationalopdragelsen« udtalte han sin dybfølte skuffelse over, at kongens plakat havde forhindret, at d. 20. juni kunne blive en folkefest i egentlig forstand. Som modtræk opfordrede han danske bønder og borgere til at »love Hinanden paa denne Dag: samvittighedsfuldt at virke for Menneskehedens store Sag, uholdede af Fordomme, uanfægtede af Modstand, ringeagtende Miskjendelse, ubekymrede om Forfølgelse, stærke i Troen paa Civilisationens seierlige Fremgang«. Og dagen før selve festen på Bellevue offentliggjorde *Den Frisindede* følgende anonyme digt på forsiden:

Dannemark har intet Minde,
Seirens prunkende Trophæ;
Kun for Aandens store Seier
Bærer det et Frihedstræ.
Vel er Stammen lidt forstenet,
Dog, ei Saften tørret ud;
Men engang vil Tiden komme,
Da det bærer friske Skud!

Derom bede vil - om ikke
Samlede bag Kirkens Muur, -
Det en *Friheds Fest* vi feire,
Templet er den frie Natur!
Af det Værk, som Kongen reiste,
Riigt Velsignelsen fremgaa!
Gid en *Reventlow*; en *Bernstorff*
Altid ved hans Side staae!

Han, der for halvhundred Somre
Løste Trællens haarde Baand,
Han, der i halvhundred Vintre
Meer og meer har vagt hans Aand,
Han nok faaer, saa nær ved Maalet,
Over Trællesindet Magt; -
Ham den Fryd vil Himlen skjænke,
At han seer sit Værk fuldbragt!

Da det Træ, som Kongen planted'
Under Himlens Varetægt,
Som et *Livens Træ* skal bære
Frugter for den yngre Slægt!
Da skal Bondens Frie Hænder
Af dets Blade snoe en Krands,
Som skal *Fredriks Ise* smykke
Meer end alle Kroners Glands!

I lyset af datidens hang til panegyrik fremstår lovprisningen af Frederik VI for hans fordums gerninger som yderst behersket. Hele eftertrykket i digtet var da også lagt på, at kongen igen kunne gøre sig fortjent til folkets hyldest. Men kun hvis frihedstræet på ny fik lov til at bære frugt. Hermed var tonen slået an til sammenkomsten på Bellevue d. 20 juni.

Ved festen på Bellevue mødtes ca. 70 af omegens bønder med ca. 70 køben-

havnske borgere. Søren Pedersen fra Lyngby og Rasmus Christensen fra Uterslev præsiderede, og festen startede med en - igen behersket - hyldest af kongen. Den blev fulgt af en skål for kronprins Christian, »af hvem det kunde ventes, at han vilde laane Øre til Folkets retfærdige Ønsker!« Og derefter gik man så over til festens egentlige hovedtema.

Balthazar Christensen lagde for med en skål for sammenholdet mellem borger- og bondestand. Dernæst fremhævede David, at nu måtte bonden til at oparbejde »en ædel Selvfølelse, den Selvtillid og det Mod, uden hvilke han ikke kunde vente at tilvinde sig den Stilling i Samfundet, der svarede til hans Betydning i samme«. Husmand Peder Jensen fra Viby ved Århus talte derefter de fattige husmænds sag. På dette tidspunkt måtte festen imidlertid afbrydes, da en talrig deputation af borgere fra København stod udenfor og ønskede at hylde bønderne. Efter at denne skare havde afsunget en sang, der sluttede »Hvor Bonde, Borger sammen staae,/ Der Almeenaanden snart vil Rødder slaae!«, kunne festen genoptages.

Nu var man kommet til hvad, der - i det mindste i *Kjøbenhavnsposten* - fremstår som festens hovedtaler: Orla Lehmann. Han anså 1700-tallets reformer for kun »den første ufuldendte Begyndelse«. Da det store bondespørgsmål siden da havde stået i stampe, var det på tide, at det blev taget op igen: for »nu var det Tid til at handle!« Hans hovedsynspunkt var, at:

den danske Bondesag først da [var] bragt til en virkelig, tilfredsstillende Ende, naar hver Bonde i hele Landet, Gaardmand eller Huusmand, med fuld og uindskrænket Eiendomsret selv eier det Sted, han beboer, selv eier den Jord, han dyrker.

Efter at regeringen var blevet kritiseret for dens passivitet, nåede Lehmann frem til kernen i sin tale: »alt Bøndergods eies af Bondestanden«, fordi gods-ejerne slet ikke i nogen egentlig forstand kunne siges at eje det bøndergods, der var knyttet til deres hovedgårde. Løsningen af den påtrængende bondesag var derfor »at dele mellem alle nuværende Bønder, hvad der alt nu tilhører Bondestanden«. Hermed havde al den megen tale om en alliance mellem bonde- og borgerstand med eet fået et både konkret og grænseoverskridende politisk indhold. Og Algreen-Using gik videre i samme spor, idet han slog fast, at tiden nu var inde til, at den danske bonde sønderrev det »aandig[e] Stavnsbaand«, som endnu holdt ham bundet. De liberale havde således sat alle sejl til, for at jubilæet kunne udnyttes til at opbygge en politisk alliance mellem bonde- og borgerstand. Skulle denne alliance imidlertid danne udgangspunkt for en effektiv pressionspolitik i forhold til såvel kongemagten som godsejerne, måtte danske bønder efter de liberales mening frigøre sig fra det fremherskende kulturelle hegemoni og få opbygget en ny og mere selvbevidst kollektiv identitet.

Traditionen tro blev festen på Bellevue fyldigt refereret i de liberale aviser. Det samme blev de mange andre mindre festarrangementer, der blev afholdt d. 20. juni. Trods kongens plakat blev 50-årsdagen således langt fra en *non-event*, fordi de førende liberale mestrede det politiske spil som få andre i samtiden.

Dansk Folkeblad - udgivet af Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug - fulgte selve jubilæet op med to lederartikler og en artikelserie med titlen »Jubilæets Minder og Forhaabninger«. Serien løb helt frem til september måned. Dagligdagens politiske kamp blev her sat ind i en bredere historisk sammenhæng. Ved at skitsere frihedens hidtidige historie søgte serien at bidrage til dannelsen af en ny kollektiv identitet i den danske bondestand. Det overordnede synspunkt var, at som stand havde bønderne været frie og selvbevidste i oldtiden, undertrykkelsen og trædommen var kommet senere og skyldtes især adlen, og derfor drejede det sig nu om at tilbageerobre en fordums frihed og selvrespekt.

1888: en topstyret fiasko

Det politisk-kulturelle landskab så meget anderledes ud, da det næste jubilæum stod for døren. Danske bønder havde da fået arbejdet megen af den selvfølelse og frigjorthed fra traditionen, som liberale borgere så energisk søgte at fremme i 1838. Imidlertid var alliancen mellem borger- og bondestand samtidig stort set gået fløjten. Det samme gjaldt bondestandens traditionelle loyalitet imod kongen. Også på jubilæumsfronten var forskellen åbenbar. I modsætning til 1838 blev intet overladt til tilfældigheder. Planlægningen startede så tidligt som 1883. P.Schou, direktøren for Industriforeningen, havde opdaget, at 1888 bød på hele tre betydningsfulde jubilæer: 100-året for stavnsbåndets ophævelse, 50-året for Industriforeningens beståen og endeligt 25-året for Christian IXs bestigelse af tronen. Et sådant sammenfald skulle udnyttes til at sætte noget virkeligt stort i værk. Schou foreslog derfor afholdelsen af en nordisk industri-, landbrugs- og kunstudstilling i København i 1888. Til forskel fra 1838 var det officielle Danmark således fra første færd den udfarende kraft i jubilæumsforberedelserne. Kongen skulle være protektor for udstillingen, og ministeriet Estrup bakkede op om foretagendet.

»Aaret 1888 vil være *Udstillingens og Festernes Aar*« kundgjorde udstillingens *Officielle Fører*. Det drejede sig dog ikke om fest for festens egen skyld. Udstillingen og jubilæumsfesterne skulle fremavle et nationalt sammenhold, grundlaget herfor skulle være den fælles bestræbelse på at virkeliggøre fremskridtet. Midt i provisorietiden var det imidlertid så som så med enigheden og sammenholdet. I foråret 1888 blev der gjort forsøg på opnå forlig mellem Højre og dele af Venstre, men de løb ud i sandet. Højre søgte at opnå et forlig bl.a. for at forhindre, at kongen kom i den pinlige situation at blive fejret alene af eet parti og dermed komme til at fremstå som mindretallets konge. Men det forhold generede ikke oppositionen. Blot en uge før udstillingen åbnede foreslog en radikal venstremand som F. Linderberg, at der d. 20. juni blev rejst et mindesmærke for Bernstorff. Hermed skulle »den frisindede Del af det danske Folk« hædre »den Førsteminister, hvis Løsen var: 'Nationens Vilje maa være Kongens Lov'«.

Med megen pomp og pragt blev jubilæumsudstillingen i Tivoli åbnet d. 18. maj. Chr. Richardt havde skrevet åbningskantaten: en højstemt hyldest til et fremskridt båret frem af den harmoniske samvirken mellem agerbrug, kunst

og industri. Åbningstalen blev holdt af lensgreve Frijs, der så udstillingen som »et Vidnesbyrd om, at vi ikke alene tale men ogsaa virke for Fremskridt, og om at det danske Folk, skjønt lidet, dog er levedygtigt, fordi det kan og vil arbejde«. Og selve åbningen blev foretaget af Christian IX. Med udstillingen søgte det etablerede Danmark at skabe forbrødring midt i en krisetid. Men forsøget lykkedes ikke. Dele af oppositionen holdt sig væk. Og der var mere end et stænk af ironi i den rapport fra åbningshøjtidligheden, som højskolemanden L. Schrøder skrev i sit nye tidsskrift *Danskeren*:

Men - *hvor er landmændene?* I den gallaklædte skare under kuppelen er der en rigdom af strålende uniformer; der er deres majestæter, kongen og dronningen, den kongelige familie og hofstaten; der er mange diplomater; der er ministrene og et stort tal af embedsmænd; der er københavnske grosserer, som har været med til at tegne et garanti-fond, for at det hele foretagende kunde komme i stand; der er en talrig skare af kunstnere og industridrivende, som er bleven indbudne som udstillere; der er repræsentanter i mængde for den udenlandske og den indenlandske presse. Men *hvor er landmændene?*

Selvfølelsen hos mange gårdmænd og husmænd, intellektuelle og arbejdere forhindrede dem i at tage del i dette topstyrede forbrødringscirkus. At indlade sig herpå blev oplevet som for kompromitterende i lyset af de foregående års kampe imod Estrup. Endnu stod selve jubilæet d. 20. juni tilbage. Skulle også det afholdes i den indre splittelses tegn? Forskellige grupper fik udarbejdet et kompromisforslag for at forhindre, at noget sådant ville ske. Kernen i kompromiset var, at der d. 20. juni i København skulle afholdes to adskilte højtideligheder: en hvor kongen og ministeriet var officielle deltagere, en anden hvor borgere på tværs af partiskel fejrede 100-årsdagen.

En del steder samledes Venstre- og Højrefolk for at mindes 1788. Men som helhed betragtet var heller ikke dette forbrødringsforsøg i stand til at bygge bro over kløften mellem de konge- og regeringstro og oppositionen. Og slet ikke i København. Venstres vælgerforeninger besluttede at holde sig væk fra borgeroptøget d. 20. juni. I stedet deltog de i et stort folkemøde i Herthadalen søndag d. 17. Her samledes mellem 10 og 12.000 mennesker, og ved dette møde var al forbrødringssnak nærmest banlyst. I sin tale sagde grev Holstein-Ledreborg: »Vi lever i retsløse Tider. Det, som i gamle Dage var en Skam, at kuede svage, det er nu ingen Skam, naar man blot har Magten«. Sjællandske Venstre-bønder havde samlet ind til rejsningen af en mindesten, hvorpå de lod indhugge ordene: »...i Tillid til Frihedens og Rettens endelige Sejr i Danmark«. Budskabet var ikke til at tage fejl af: frihed og ret kendetegnede ikke dagens Danmark i 1888; tværtimod var det noget, der fortsat måtte kæmpes for.

Heller ikke Socialdemokraterne ønskede at tage del i forbrødringen. Højres deltagelse i jubilæet anså de for at være en gang »Humbug og Hyklerik« og afholdt derfor deres egen mindefest på Sortedamlund d. 18. juni. Al tale om nationalt sammenhold blev også her afvist på det bestemteste. Jens Jensen indledte således:

Vi lever i den forkerte Verden. Om nogle Dage drager Reaktionen ud til Frihedsstøtten for at fejre 100 Aarsdagen for Stavnbaandets Løsning, medens samme Reaktion hver Dag gør sit

til at stavns- og svinebinde os allesammen. Det er den samme Komædie som den, der opføres naar Højre gaar til Grundlovsfest i Kongens Have med en Grundlov, der kun eksisterer paa Papiret.

Højre beklagede på sin side, at forligsbestræbelserne ikke havde båret frugt. At festen skulle afholdes i den indre spilds tegn, fandt det helt urimeligt, da det drejede sig om en mindefest for »en historisk Begivenhed, om hvis Betydning og Værdi i ren Almindelighed alle Parter i Virkeligheden ere enige«. Men da fiaskoen fremstod som uomgængelig, kunne en dybtfølt bitterhed blandt Højrefolk ikke længere skjules. Den 19. juni offentliggjorde *Nationaltidende* en artikel om 'Følgerne af Stavnbaandets Løsning' med følgende svada som afslutning:

Bondestandens Dannelse har ikke fulgt Skridt med dens materielle Udvikling, end mindre med den Rolle, den er kommet til at spille i det kommunale og politiske Liv. Saa stor timelig Lykke end Landboreformerne have bragt i det sidste Hundreaar, saa ringe Fremskridt er der at mærke i Folkets aandelige Udvikling. Der er, aandeligt set, for faa 'Storbønder' og for mange 'Myrmænd'.

Allerede inden stavnsbåndsfesterne blev afholdt d. 20. juni, stod det klart, at det todelte arrangementet i København ville blive en fiasko. Dog forsøgte Estrup at udsende endnu et forsoningssignal ved at offentliggøre ophævelsen af 'straffeprovisoriet' på selv festdagen. Men lige lidt hjalp det. Den første højtidelighed blev afholdt på universitetet kl. 12. Til denne var indbudt kongen og den kongelige familie, ministeriet, for- og viceformænd for lands- og folketing, kongevalgte landstingsmedlemmer, højesteret, repræsentanter for gejstligheden m. fl. samt 30 bønder fra universitetets gods. En kantate over temaet: friheden og sammenholdet mellem kongen og folket var blevet forfattet til lejligheden af Holger Drachmann. Og historikeren Johs. Steenstrup holdt en festtale om 'Bonden og Universitetet'.

Den anden højtidelighed startede kl. 16.30 på Ridebanen ved det nedbrændte Christiansborg. Herfra gik borgeroptøget via Frederiksholms Kanal, Højbroplads, Frederiksborggade til Frihedsstøtten og videre til udstillingen i Tivoli. Optøget var arrangeret af en særlig komitee, og hverken kongehuset eller ministeriet var med som officielle deltagere. Der var dem, der tolkede den valgte rute symbolsk: som en march fra absolutismens gamle ruin via Frihedsstøtten til kendetegnet på fremtidens Danmark: den store udstilling. Oppositionspresen hæftede sig dog mest ved, at i et optog på ca. 10.000 deltagere sås stort set kun »lutter Højrefaner«, og at man næsten ikke så nogen bønder eller arbejdere. Historikeren Edv. Holm var udvalgt til at holde talen ved Frihedsstøtten i et forsøg på at holde højtideligheden »uden for Partivrøvlet«. Han undgik da også at provokere nogen, men sagde dog: »uden den 20. Juni 1788 havde den 5. Juni 1849 været en Umulighed«.

Faghistorikerne spillede iøvrigt en ganske prominent rolle i 1888. De bidrog ikke alene med taler - A.D. Jørgensen holdt således talen ved festen i Odense. De udsendte også en særdeles omfattende fag- og populærvidenskabelig litteratur. Den påvirkede selvfølgelig den offentlige mening på forskellig vis, men nogen afgørende indflydelse på de stridende gruppers historiebe-

vidsthed synes den ikke at have haft. Måske skyldtes det - som Marcus Rubin skrev i *Tilskueren* - at »Stavnsbaandslitteraturen ... mestendels [er] en stilfærdig Litteratur, uden megen Glød og uden megen Farve; til Gengæld er den baade lærd og lærerig«. Kløften mellem den professionelle faghistorie og dagliglivets historiebevidsthed var ved at blive for dyb. Hvor lå da brudfladerne i de mere 'folkelige' former for historiebevidsthed i 1888?

Et konfliktpunkt vedrørte hvem, der skulle have æren for det skete. At fremhæve kongemagtens afgørende betydning udgjorde hovedtendensen blandt Højrefolk. Mest tilspidset slog denne tolkning igennem i Drachmanns kantate ved universitetsfesten, hvor frihedstemaet fik en helt særlig drejning gennem strofer som: »Al Frihed kommer fra oven / som Lyset til Træet i Skoven!« - et par linier, der fik oppositionen til at se rødt.

En sådan tolkning af frihedens historie blev afvist af såvel Venstrefolk som Socialdemokrater. Kongemagten var således helt fraværende i jubilæumsdigtene i *Højskolebladet*. De udlagde den opnåede frihed som resultatet af bondestandens egen seje stræben og kamp. I Linderbergs artikler i samme blad var pointen, at den afgørende person ikke havde været kronprinsen, men derimod Bernstorff. Samme synspunkt, men i en endnu mere tilspidset udgave fremførte Jens Jensen ved Socialdemokraternes fest:

Bernstorff, Brødrene Reventlow og Juristen Colbjørnsen ... gennemførte Stavnsbaandets Løsning. (...) Denne Begivenhed foregik under en sindesvag Konge ved Hjælp af den 16-årige Prinds Frederik. Et Bevis paa, at der udmærket godt kan gennemføres Reformer uden en Konges Medvirkning, thi man kan fornuftigvis ikke tale om, at den idiotiske Kristian den 7de og heller ikke om en lige konfirmeret Prinds havde nogen virkelig Del i Begivenhedernes Gang.

På et andet punkt var der imidlertid ikke fodslag mellem Socialdemokrater og Venstrefolk. Førstnævnte fremhævede, at stavnsbåndet kun havde været eet af de anvendte undertrykkelsesmidler; et andet var hoveriet. Set under denne synsvinkel gik det afgørende skel i det 19. årh. mellem husmænd og landarbejdere på den ene side og gårdmænd og godsejere på den anden. Derfor var det påtrængende at få gennemført reformer til fordel for »den store ubemidlede Land-arbejderstand«. Hos Venstrefolk blev forskellen mellem 'bonde- og herregårdsjord' derimod trukket skarpt op, og normen var at tale om bondestanden under eet. Husmændenes særlige problemer blev dog lejlighedsvis trukket frem - fx. af folketingsmand N.J. Larsen ved Venstrebøndernes stavnsbåndsfest på Falster:

Gaardene har nu en Pligt ned efter, en Pligt overfor Husene. Det 19de Aarhundrede kan, socialt og økonomisk set, til en vis Grad kaldes Gaardmændenes Aarhundrede; det næste Aarhundrede vil blive Husmændenes og Arbejdernes. Dette har vi ingen Glæde af at indprænte os netop i Dag.

Sommerens konfrontation mellem de konge- og regeringstro og oppositionen blev iøvrigt fastholdt helt frem til d. 15. nov., hvor Christian IX fejrede sit 25-års jubilæum. I *Politiken* hudflettede Hørup på selve dagen de gamle nationalliberale for deres hykleri i forhold til kongen. Samtidig forklarede han,

hvorfor Venstre ikke havde anden mulighed end at boykotte dagens festligheder. Mere besk endnu var det jubilæumsdigt, som Uffe Birkedahl lod trykke i *Tidens Strøm*. Det afsluttende vers lød som følger:

Og derfor kan vi ej juble i Dag,
skønt Kongen vi ønsker Lykke;
kan ikke hejse paa Stang vort Flag,
med Lys ej Ruderne smykke.
Vi mindes Drotten, som sank i Grav,
og hvad vi med ham forliste;
end er ej tørret det Taarehav,
som randt ved Frederiks Kiste.

For Højre må det have været bittert at se, hvorledes Venstrefolk ikke højtidligholdt d. 15. nov. som 25-årsdagen for Christian IXs tiltræden, men som en mindedag for Frederik VII's død. I lyset af de planer, som det etablerede Danmark havde haft for at gøre 1888 til et forbrødringens og festernes år, må det siges at være endt som en stor eklatant fiasko.

1938: fælles front mod højre

Også ved jubilæet i 1938 søgte Venstrebønder og Socialdemokrater at danne en fælles front. Betingelserne herfor havde dog ændret sig grundlæggende i løbet af de forgangne 50 år. Som i 1888 var Venstre det største oppositions-

1938 set fra Axelborg. Forsiden på udstillingskataloget er inspireret af slutscenen i Kongen Bød, hvor selvejerbonden Jacob sår sin nyerhvervede jord. Hovedartiklen i kataloget var iøvrigt skrevet af den radikale historiker og minister P. Munch.

parti i Folketinget, men i mellemtiden var Socialdemokratiet blevet langt det største parti og ledede nu regeringskoalitionen med De Radikale.

Allerede årets første nr. af *Dansk Landbrug* varmede grundigt op til det forestående jubilæum. På forsiden sås fx. et fotografi af kronprinsen, der ved Frihedsstøtten modtog bøndernes tak for deres frigørelse. Det stammede fra Svend Methlings film *Kongen Bød*, der var ved at blive produceret med opbakning fra Landbrugsrådet. Den fik da også en særdeles fyldig foromtale. Og lederartiklen om sammenhængen mellem fortid, nutid og fremtid sluttede således:

maatte Danmarks Bønder af 1938 bl.a. lære det af gammel Bondedaad i vort Land, at fremfor at svække Landbrugets Styrke og Indflydelse i indbyrdes Kiv og Strid om det, der splitter (f.eks. visse 'Ordninger'), saa er det nu mere end nogensinde vigtigt, at *alle* Kræfter samles i Kravene om Tilvejebringelse af Tilstande i vort Land, at alle saadanne kunstige Ordninger bliver overflødige. Først da er der Haab om og Mulighed for virkelig Løsning af vor Tids største Landboprobler: *Genrejsning af Økonomien i dansk Landbrug og Bondens Ligestilling med alle andre i Landet.*

Lederen blotlægger dilemmaet for danske landbrugere i 1938. At landbruget økonomisk og socialt var yderst trængt, kunne alle være enige om. Til gengæld stod de dybt splittede, når det gjaldt valg af strategi for 'landbrugets genrejsning'. De stridende parter krævede alle en fælles front, men trak samtidig i hver sin retning. De etablerede landbrugsorganisationer satsede på at opnå resultater gennem forhandlinger med regeringen. Som led i en bredt anlagt charmeoffensiv ville de markere jubilæet med en stor landbrugsudstilling på Bellahøj. Den skulle bygge bro mellem land og by og dermed skabe gensidig forståelse mellem landbrug og regering. En sådan blød, kompromissøgende strategi var helt uacceptabel for Landbrugernes Sammenslutning (LS), den stærkeste og bedst organiserede oppositionsbevægelse inden for landbruget. Under overskriften 'Nogle Betragtninger i Anledning af 150-Aaret for Stavnsbaandets Løsning' skitserede H. Monberg i *Landbo-Værnet* indholdet af LSs alternative strategi:

i dette Mindeaar [maa] Hr. Stauning (...) have en bange Aelse om, at det Stavnsbaand, han har været med til at paalægge os danske Bønder, er ved at blive løst. For han kender nemlig Organisationsmagten - og frygter den. (...) han ved, at som Modstander er en Organisationsmagt med Kapital og Evne til at standse Eksporten og dermed Valutaen en Bølge, der kan opsluge og knuse. (...) Den Dag, vi er mægtige nok til at gennemføre [en Produktionsstandsning], vil vore Krav blive hørt.

For LS var Stauning en af hovedfjenderne. Den sendte derfor en strid strøm af banbullen imod hans regering og anklagede den for at ville gennemføre »Statssocialiseringen af den danske Bonde«. Stemmesedlen var ikke tilstrækkeligt effektiv som våben, kun en stærk »Organisationsmagt« ville kunne tvinge regeringen i knæ. Og LS mere end flirtede med de danske nazister og andre grupper på den anti-parlamentariske højrefløj.

Uden tvivl følte Landbrugsrådet sig under pres fra LS, men fastholdt dog den kompromissøgende strategi. Ved premieren på *Kongen Bød* i marts 1938 talte således både dets præsident H. Hauch og statsminister Stauning. Front-

1938 set fra højre. Illustrationerne til »Fra Ridefoged til Pantefoged« i Hagekorset over København d. 21. juni 1938.

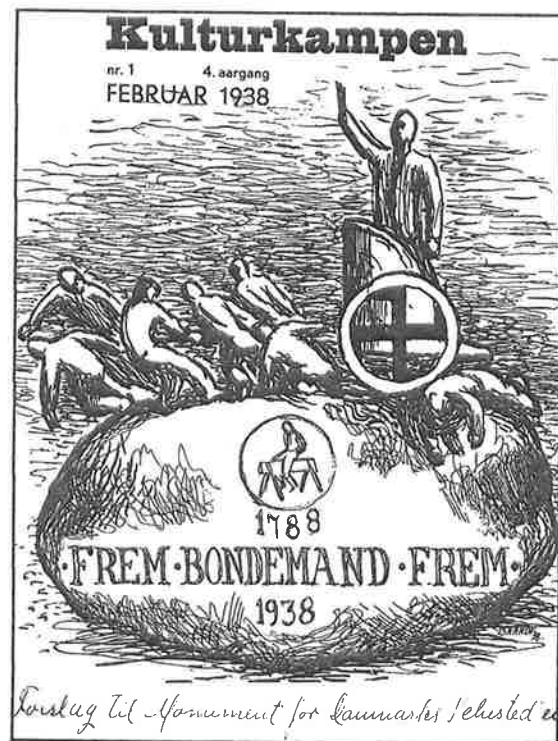
dannelsen af Venstre-bønder og Socialdemokrater var hermed symbolsk blevet markeret. Og LS mobiliserede hurtigt en modoffensiv. I *Landbo-Værnet* blev *Kongen Bød* tolket som »en Agitations-Film fra Regeringspartierne Side«, der fordrejede de faktiske historiske forhold ved ikke klart at skelne mellem gamle »Landbrugsgodsejerne, der faglig var Bøndernes Førere« og »den nye Gruppe 'Kræmmerne' svarende til vor Tids Gullachsbaroner«, der mishandlede og udpinte bønderne. Derfor

burde Spidserne indenfor Landbrugsraadet (...) have været varsom med at give Tilslutning til den Film, der mere eller mindre bevidst indeholder en Agitation, der kun søger Splittelse indenfor Landbruget. Det, der skete i Aarene omkring 1788, og det, Filmen burde have vist, var, at danske Landmænd, Godsejere og Bønder samlede sig om Opgaven: at bryde det Aag, som fremmede Elementer lagde paa en Del af Bønderne. At fejre dem til Side, som for personlig Vindings Skyld gjorde Bonden til Træl! (...) Måske burde man fejre Sommerens Fest ved at samle sig til den Enighed, der maa være Grundlaget for et nyt Fremstød.

LS frygtede virkningen af *Kongen Bød*, fordi flere godsejere indtog en fremtrædende plads i organisationen - fx. hofjægmester Jørgen Sehested, der var kendt for sin sympati for nazismen. Anmeldelsen blev i *Landbo-Værnet* fulgt op en hel serie artikler om »Dansk Landbrug 1788-1938. Fra kongelig Enevælde til Regeringsdiktatur«; den skulle løse den »Opgave, man ganske er gået udenom i Stavnsbaandsfilmen 'Kongen Bød'«. Og heri undsagde LS fuldstændigt de forestående jubilæumsarrangementer, fordi

disse Fester er og kan kun blive Skændselsfester for et elendigt Styre, der har bragt Fortvivelse i Tusinder og atter Tusinder af Hjem i By og paa Land! Bellahøj-Udstillingens Vartegn er en Skamstøtte over dansk Partipolitik - over Hr. Hauch, Hr. Stauning & Co.!

Medens LS opfordrede til boykot, søgte Socialdemokrater at skabe opbakning bag Landbrugsrådets jubilæumsfester. Den 18. maj skuede *Social-Demokraten* tilbage til 88-udstillingen og beskrev den som »hele Landets Kælebarn, det store Sommereventyr, otte Lande forsamlet i København, Feriget i Tivoli«. Unægteligt ganske andre toner end dem i 1888! Da Bellahøj-udstillingen åbnede d. 17. juni bød samme avis den velkommen som et mødested mellem land og by. Den ville »blive en Demonstration af den gamle Sandhed, at By og Land er lige nødvendige i den fælles Samfunds-Gerning«. I en tale d. 19. fulgte Stauning selv den lagte linie op, idet han rakte hånden ud til Venstres vælgere og indbød dem til et samarbejde. Og for at mane enhver revolutions-

1938 set fra venstre. Forsiden fra *Kulturkampen* er en udlægning af den rolle, som den nazistisk indstillede Jørgen Sehested spillede i LS.

frygt i jorden understregede han, at Socialdemokratiets parole fortsat var: »Ikke ved Vold, men ved Overbevisningens Styrke skal Sejren vindes!«

På selve festdagen d. 20. juni fortsatte Københavns socialdemokratiske overborgmester Viggo Christensen i samme spor, da han åbnede højtideligheden på rådhuset. Dagen skulle bruges til at »knytte nye Baand mellem Hovedstad og Land, saa vi gaar fremefter som et enigt Folk, der i samlet Styrke møder de Vanskeligheder, vi er midt i, og dem, der maatte komme«. Som bevis på at der stod handling bag ordene, nævnte han, at Fællesorganisationen havde solgt 200.000 billetter til udstillingen. Og samme dags leder i *Social-Demokraten* indkredsede hvad, der skulle udgøre kernen i fællesfronten:

Mens Troner vaklede, medens Ejendomsretten andre steder flyttes under blodige Oprør, foregik det samme i Danmark paa den Maade, der er dansk - og som er bedst af alle - nemlig i *Fredelighed*. (...) Naar Hovedstadens og Landets Folk i Dag sammen drager fra Raadhuset til Frihedsstøtten, er det et samlet Folks Hyldest til *Friheden*, som blev paabegyndt i 1788, som siden gennem hundrede Kilder i alle Klasser har givet vort Folk sit Særpræg, som vi ikke nogensinde ønsker at miste.

Social-Demokraten gentog her i ord den tolkning af dansk identitet, som *Kongen Bød* formidlede med levende billeder. Den sluttede med en forherligelse af det særegne danske: den frie bonde tilsår sin egen jord, medens verden omkring ham fortæres i krigens og revolutions flammer. Når Socialdemokraterne nedtonede indre interessenmodsatninger til fordel for national samling, skyldtes det frygten for de anti-demokratiske bevægelser i ind- og udland.

Ikke alle, der tog afstand fra Landbrugsrådets og Socialdemokratiets udlægning af det særegne danske, hørte imidlertid hjemme på den fascistiske højrefløj. Axel Garde udsendte *Fra Fællesskab til Fællesskab* i tilknytning til Bellahøj-udstillingen. Den skulle vise, at »Sammenholdet og Samarbejdet« var »Bondens dybeste Drift«, og at »efter Opløsningen af Skifte-Fællesskabet« blev der skabt »det nye Fællesskab i Folkehøjskolen og Andelsbevægelsen«. Heri blev også hjemstavnsforskeren og -forfatteren Thorkild Gravlund hyllet. Ikke desto mindre tog Gravlund et markant opgør med hele jubilæumsståhejen i *Berlingske Aftenavis* d. 21. juni. For ham indledte landboreformerne forfaldets begyndelse. Ved hjælp af et komediespil havde statsmænd og godsejere gennemført dem imod bøndernes vilje. Formålet var at lade »Bønderne trælle videre i Hoveriet, (...) bryde Landsbyfællesskabet og lægge Skattebyrder paa den enkelte Bonde«. Hermed mistede bønderne deres århundredgamle ret til et liv i fællesskab. At det gamle fællesskab aldrig var blevet erstattet af et nyt fremgik med al ønskelig tydelighed af Gravlunds beske kommentar til *Kongen Bød*:

Det værste kom dog til sidst, da man saa Billederne af den enkelte Bonde. Løserevet fra Fortid og Fællesskab saar han Kornet paa sin Udmarkslod, og over ham ser man i Himlens Skyer Alverdens stridende Hære, men de kommer ham ikke ved, for han er vaabenløs Prioritetsforpagter. (...) Da jeg gik ud fra Paladsteatret, savnede jeg en ærlig Slutning paa disse Billeder - og fik den. Derhenne i en Krog i Forhallen stod en ung Mand med et Arbejdsløshedsblad. Se, dér stod han uden for Fællesskabet som en Udløsning af mere end hundrede Aars Bonderomantik. Han takkede mig for en ussel Skærv. Du har ingen Grund til at takke, min Ven. Der er intet at takke for i din Historie efter Stavnsbaandet.

Gravlund anskuede bondefolkets historie ud fra et gammelkonservativt og civilisationskritisk grundsyn, der ikke var hans alene. Hans artikel »Det, de glemte« blev genoptrykt i juni nr. af *Tolvmandsbladet*, hvilket redaktøren dog senere fandt sig foranlediget til at beklage. På den anti-parlamentariske højrefløj var det ikke alene LS, der gik til angreb på det officielle Danmarks udlægning af frihedens historie. Også de danske nazister søgte at udnytte jubilæet til egen fordel. Forsideartiklen i *Hagekorset over København* d. 21. juni bar titlen »Fra Ridefoged til Pantefoged« - dens pointe var, at fortidens ridefoged levede videre i en »ny Skikkelse: Finansjoden, der ubønhørligt kræver sine Aagerrenter af en stræbsom, men fattig Bondemand. Vi kender ham ogsaa i Skikkelse af Politiets Overfaldskommandoer, der paa Rentejødens Befaling trækker Staven«. At de røde var den anden hovedfjende fremgik fx. af bladets jubilæumsdigt - en radikal omdigtning af Hostrups *Frem, Bondemand, Frem* fra 1866:

Frem Bondemand, frem
fest med Fynd og Klem!
Kom herind til Hovedstaden
her er Liv og Sjov i Gaden
Hundredtusind Landbogæster
stævner nu til Stavnsbaandsfester,
de har vældig Gavn af dem!
Frem Bondemand, frem!

Bøj Bondemand, bøj
Nakken dybt paa Bellahøj!
Du fik Broderskab og Lighed
og den højt besungne Frihed.
Du fik Lighed til at lide,
du fik Frihed til at slide.
Fik du mer paa Bellahøj?
Røg, Bondemand, Røg!

Tak Bondemand, tak
for Renteaag og Rigsdagssnak.
Du blev fri, da Kongen bød det,
men en anden Tid fortød det,
og Marxismens gode Hyrder
gav dig nye tunge Byrder ...
Staunings-Baand du fik til Tak,
Ak, Bondemand, ak!

Glem, Bondemand, glem
du maa gaa fra Hus og Hjem.
Tak i Ydmyghed de røde,
naar de lægger Landet øde,
naar der ødsles Millioner
og en Flod af Tvangsaktioner
over Danmark vælder frem ...
Frem, Bondemand, Stem!!

Truslen fra højrefløjen fik Kommunistere såvel som Kulturradikale til at bage op om fællesfronten mellem arbejdere og bønder ved jubilæet. På to punkter markerede de dog deres særlige profil. De beskæftigede sig især med husmændenes og landarbejdernes forhold og distancerede sig dermed fra gårdmændene. I *Kulturkampen* skrev husmand August Hansen: »i Glæden over det brudte Aag maa vi ikke være blinde for, at skal Underklassens økonomiske og kulturelle Fremgang fortsættes, saa er det paa Tide at bryde et andet Aag, nemlig Pengemagten«. Men selvom gårdmændene havde været med til at undertrykke husmændene, så »vil [vi] gerne lade Naade gaa for Ret og indbyder danske Bønder til at gaa med os i Kampen mod Pengemagten«. Og de angreb begge de fascistiske bevægelser mere åbent og aggressivt end Venstre-bønder og Socialdemokrater gjorde. Som en hilsen til åbningen af Bellahøj-udstillingen bragte *Arbejderbladet* fx. dele af følgende digt af Otto Gelsted:

Danmarks Sind er langt og taalsomt:
holde sammen, holde ud!
Men i Dansken er der mere,
vi kan ogsaa eksplodere.
Det var os, der engang dræbte
Bondeplageren Kong Knud.

Lad de store Herre bare
ta' sig bravt af Nazis Tarv,
lad dem rejse Hannekammen,
holder Smaamand trofast sammen,
er de store Skum og Bobler,
han er Landets Muld og Marv.

Vi har fejret Bondens Frihed,
men vær ikke altfor tryg.
Støvler tramper, Stemmer snerrer,
Junkerpak og Naziherre
drømmer endnu om at ride
sig en Tur paa Folkets Ryg.

Vi slaar Broer over Bælter,
lad os slaas en større Bro:
Kammerater, om vi kunde
nitte sammen By og Bonde,
slutte op i Folkefront fra
Vestervig til Vesterbro!

1988: topstyret harmonisering eller demokratisk debat?

Skues der ved indgangen til 1988 tilbage på de tidligere jubilæer, står især to forhold fast: de har været kendetegnet ved såvel en bred, folkelig interesse for traditionen som dybtgående kampe om dens tolkning og forvaltning. Derfor melder spørgsmålet sig: vil samme forhold også kendetegne 200-årsjubilæet? Spørgsmålet kan selvfølgelig først endeligt besvares, når jubilæet er overstået, og alle brikker lagt på plads. Konturerne af et mønster kan dog anes allerede nu.

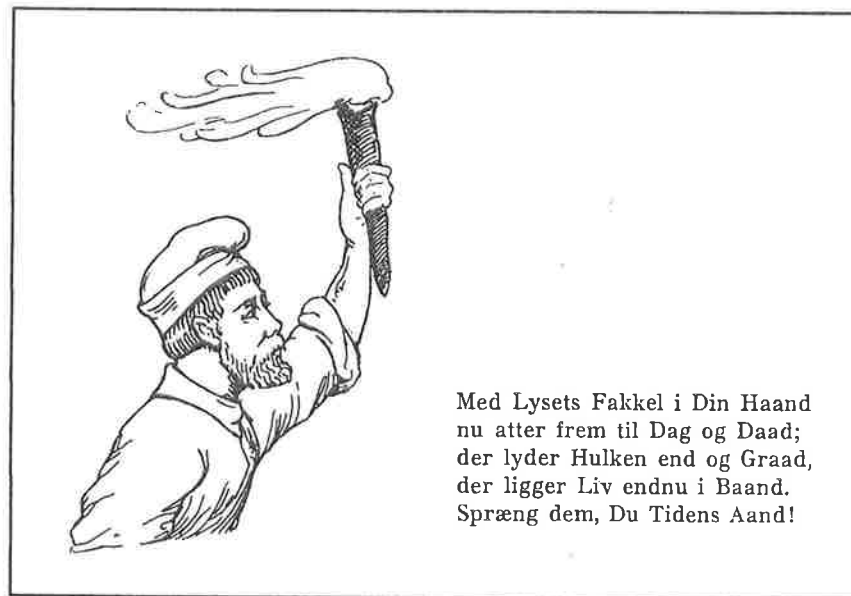
Som i 1888 og 1938 er jubilæet blevet grundigt forberedt. Landbrugsrådet nedsatte for flere år siden et Stavnsbåndssekretariat til at planlægge og styre de mange aktiviteter: bogudgivelser, foredrag, udstillinger, optog, oprettelsen af lokalkomiteer, kontakten til skoler og biblioteker mv. Budgettet - siger det selv - er oppe på omkring de 40 millioner. Sekretariatet har endvidere udsendt en *Stavnsbånds Jubilæumsavis*. Af den fremgår, at Landbrugsrådet satser på at mobilisere en så bred folkelig opbakning som mulig. For som der står at læse: »i dag er det naturligt, at [landbruget] ligesom ved jubilæerne i 1888 og 1938, tager kontakt til andre befolkningsgrupper for i fællesskab at fejre begivenheden«. Derfor benytter jubilæumsavisen sig af den indbydende, men også besværgende vi-form: en foregivelse af en kollektiv identitet, der er fælles og forpligtende for alle danskere.

Hvad er det så 'de af os', der hverken politisk eller økonomisk, socialt eller kulturelt hører hjemme i Landbrugsrådets bagland, indbydes til at fejre? Kodeordet for Landbrugsrådet er »den personlige frihed.« 'Vi' opfordres til at være med til at gøre 1988 til »et markeringsår for frihed, frigørelse og personlig udfoldelse«. 'Vi' skal lære, »at vi har brug for hinanden« og lade »200-året stå for en ny frigørelse, der atter binder os sammen«. Så længe talen om frihed og frigørelse er så vag som her, kan nogen alvorlig uenighed eller konflikt næppe opstå. Og måske er det også meningen. For i en vesteuropæisk sammenhæng har 'frihed' de sidste 200 år været et ideologisk legitimationsbegreb for konservative såvel som liberale, radikale såvel som socialister.

Først når 'frihed' og 'frigørelse' bliver indholdsbestemt, bliver de egentlig

meningsfulde og dermed en strid værd. En indholdsbestemmelse kan ske sprogligt, symbolsk eller gennem handlinger. Stavnshandssekretariatet har i hvert fald en interessant plan for en symbolsk indholdsbestemmelse. Det håber på at få dronningen - jubilæets protektor - til d. 20. juni:

at tænde en fakkel ved Frihedsstøtten, og den ild har gymnastik- og ungdomsorganisationerne påtaget sig at bringe ud til landets amtsrådshuse og så videre derfra til landets kommuner. Og folk, der er interesseret kan så modtage ilden til Sankt Hans bålene torsdag 23. juni.

Forbilledet for kongemagten anno 1888? En socialdemokratisk arbejder med frihedshue og frihedsfakkel. Digtet er fra A.C. Meyers kante til Socialdemokratiets 25-årsjubilæum i 1896.

Fra E. Wiinblad & Alsing Andersen Det danske Socialdemokratis Historie fra 1871 til 1921. Festskrift i Anledning af 50-Aars Jubilæet (1921).

Frihedsfaklen er et både velkendt og magtfuldt politisk symbol. Men umiddelbart er det ikke til at vide, om det planlagte teaterstykke er ment alvorligt eller blot skal tages på skrå. Tages det alvorligt, fremtræder det nærmest som et forsøg på at opføre Drachmanns strofer fra universitetsfesten i 1888: »Al Frihed kommer fra oven, som Lyset til Træet i Skoven!« med hele Danmark som scene. I 1888 blev Drachmanns strofer opfattet som en provokation af Venstre og Socialdemokrater. Er Stavnshandssekretariatets politiske teaterstykke ment som en fortolkning af frihedens historie, vil det sikkert også blive opfattet som en provokation i 1988. For der må være mange enkeltpersoner og grupper i dagens Danmark, for hvem kongemagten ikke just fremstår som frihedens fremmeste budbringer og bannerfører i deres historie.

Men måske er det slet ikke meningen, at stykket skal tages videre alvorligt. I hvert fald er det vanskeligt at forstå, hvorledes symbolerne 'kongemagt' og

'frihedsfakkel' historisk kan forbindes på en meningsfuld måde. 'Frihedsfaklen' blev et udbredt politisk symbol i anden halvdel af det 19. årh., altså på et tidspunkt hvor flere samfundsklasser netop kæmpede for at indskrænke kongemagtens indflydelse. Det er da også kendetegnende, at symbolet især er blevet anvendt af socialistiske bevægelser og republikanske stater. Og hvad angår den indre sammenhæng mellem 'kongemagt', 'frihedsfakkel' og 'Sankt Hans bål', er den endnu mere dunkel, for nu at sige det pænt. Men måske er hele arrangementet blot tænkt som en lidt flad og indholdsløs politisk komedie.

Landbrugsrådet ønsker uden tvivl, at jubilæet skal bruges til at markere danskernes enighed og samdrægtighed. Men selvfølgelig er det ikke det eneste, det skal bruges til. Det fremgår fx. af årets første nr. af omegnsbladet *Week End* med et totaloplag på mere end 800.000. Overskriften på forsiden er: *Stavnshandsbåndet før - og nu*. Faghistorikeren Claus Bjørn redegør først for bøndernes stavnshandsbånd i det 18. årh. Dernæst følger artikler om parcelhusejeres, tjenestemænds, fodboldspilleres og landmænds forskellige stavnshandsbånd i dag. Om sidstnævnte økonomiske stavnshandsbånd fortæller Hans A.O. Kjeldsen, præsident for Landbrugsrådet: rentebyrden i dag tvinger landmænd ud af deres erhverv eller låser dem uhjælpeligt fast. Derfor må denne byrde sænkes betydeligt gennem bedre finansieringsordninger. Det er sikkert meningen, at jubilæet også skal bruges til at fremme gennemførelsen af en sådan politik.

Ikke alle vil imidlertid køre med på Landbrugsrådets vogn. I FDBs *Samvirke* fra marts har faghistorikeren Jens Engberg gjort op med »alt det stavnshandsbåndshalløj«, der foregår for tiden. Han ser det nærmest som en charmeoffensiv, »så folk får andet at tænke på end landbrugets forurening«. Og han afviser kategorisk, at jubilæet giver mening som en fælles dansk frihedsfest. Kun for gårdmandsklassen betød landboreformerne en øget frihed. For de ejendomsløse husmænd og landarbejdere betød landboreformerne derimod, at de også blev »frihedsløse«, da ejendom og frihed gensidigt betingede hinanden. Engberg ser således Landbrugsrådets jubilæumsinitiativer som en videreførelse af den 'gårdmandsline', der er så velkendt fra faghistoriske værker, museer og undervisningsbøger.

Fra forlagene flyder i denne tid en strid strøm af bøger i anledning af jubilæet: lærde værker, populære fremstillinger og undervisningsbøger til folkeskolen og gymnasiet. En hel del af dem er blevet blæstempleet med Stavnshandssekretariatets særlige jubilæumslogo. Tilsyneladende er der ingen mangel på ressourcer til historisk forskning og formidling, når blot de kan knyttes til et jubilæum. Udgivelserne i anledning af Christian IV-året peger i samme retning. Et jubilæum forårsager således en markant 'skævvridning' af hele forsknings- og formidlingsindsatsen.

Ikke alle bøger er af samme karakter. Stavnshandssekretariatets første og hidtil flotteste udgivelse er *Frihedsstøtten* af kunsthistorikeren Karin Kryger. Den er uden tvivl den mest dybtgående og nuancerede kunsthistoriske analyse af Frihedsstøtten som monument betragtet. Men den er mere end det. Den

søger også at udrede en politisk-kulturel traditionshistorie. Og som traditionshistorie er den hverken dybtgående eller nuanceret.

Karin Kryger har kun lidt sans for spillet såvel som konflikterne i traditionsdannelsen. Hun klandrer fx. en borgerlig kritiker af kampagnen for »at mistænkeliggøre Frihedsstøttens entreprenører« og kalder den et sted for »det første frihedsmonument i Europa, der var rejst af FOLKET«. Hverken Frederik VI's plakat eller de liberales modspil nævnes i forbindelse med 1838. Om jubilæet i 1888 fortælles, at »udadtil ville man gerne vise, at Danmark var et fremskridtsland, og borgerne var solidariske. (...) [Derfor] var man tilbøjelig til at glemme de utålelige parlamentariske forhold«. Og så fremdeles. Harmoniseringstendensen bliver endnu mere bastant til sidst. Her anvendes igen den forpligtende og besværgende vi-form. 'Vi' får at vide, at »hver dansk borger føler en ejendomsret til det monunent«, og at »det budskab, Frihedsstøtten har (...) gerne skal ud til så mange som muligt og helst forkyndes til evig tid«. Hvorledes er dens forkyndelse da relevant i dag? 'Vi' får her fx. at vide, at

bureaukratiet indskrænker i mange tilfælde den personlige frihed. Især den, der på en eller anden måde er under social forsorg, modtager arbejdsløshedsunderstøttelse eller lignende, må affinde sig med, at den personlige frihed indskrænkes, og at samfundet kontrollerer borgeren på alle måder. (...) Vi bør nok være opmærksomme på de stavnsbånd, det moderne samfund indfører ad bureaukratisk vej, og som oftest rammer samfundets svageste.

Såvel Frihedsstøtten som frihedsbegrebet har hermed fået et politisk indhold: det er nærmest klassisk liberalt. Derfor må det kaldes en provokation eller et overgreb, når hun dernæst gør Frihedsstøtten til »symbolet på det danske folkestyre, som vi ønsker det. Et retfærdigt styre, der skaber solidariske og loyale borgere«. En sådan liberal og harmoniserende tolkning af dansk historie og demokrati er muligvis Landbrugsrådets ønskedrøm. Men den tolkning deles langt fra af alle os andre danskere. Vi ser ikke statsmagten/bureaukratiet som i første række frihedens fjende nr. 1. Vi er faktisk ret mange, der ser statsmagten og dens bureaukrati som ydende en vis beskyttelse imod de stærkes uhammede profitjag og undertrykkende magtudfoldelse.

Heldigvis har jubilæet også frembragt bøger med et helt andet indhold. Mest interessant er *Frihed for alle?* (1987), udgivet af Landbrugets Oplysnings- og Konferencevirksomhed som oplæg til studiekredse. Iøvrigt er den ikke blåstemplet med Stavnsbåndsekretariatets jubilæumslogo og omfatter både historiske og aktuelle analyser, foruden forskellige interviews og debatindlæg. Men hvad vigtigere er: den undgår helt den besværgende og harmoniserende vi-form. Den søger på ingen måde at fortrænge de dybtgående menings- og interesseforskelle, der faktisk eksisterer i dagens Danmark. Tværtimod trækkes disse forskelle frem som udgangspunktet for en meningsfuld diskussion om frihed i jubilæumsåret 1988. I modsætning til Karin Krygers bog lægger *Frihed for alle?* således op til en åben, flerstrengt og demokratisk debat om frihed før, nu og i fremtiden.

Epilog: hvad står på spil?

Danskere har i tidernes løb investeret en helt overvældende mængde energi og følelser, tid og penge i stavnsbåndsfester. Det samme sker - efter alt at dømme - igen i år. Derfor melder spørgsmålet sig: hvad står egentlig på spil, når der spilles jubilæumsteater? Det drejer sig om at forme, opretholde og omdanne kollektiv identitet. Skal en kollektiv identitet fastholdes gennem længere tid, fordrer det symbolske markører til at imødekomme kognitive såvel som emotionale behov. Markører bruges til at skelne mellem 'os' og 'de andre'. De giver imidlertid ikke alene orientering i rum, men også i tid. De bruges her til at signalere: hvorfra 'vi' er kommet, hvor 'vi' står nu, og hvorhen 'vi' vil drage. En historiebevidsthed må derfor indlejres i markørerne. Den brede, folkelige interesse for stavnsbåndsjubilæer kan forklares med, at de som symbolske markører har udfyldt en vigtig funktion i den kollektive identitetsdannelse. Men et så enkelt svar er selvfølgelig langt fra udtømmende.

Alle deltagere i et jubilæum deltager ikke på samme måde eller på lige fod. Der er fx. både iscenesættere og tilskuere, talere og tilhørere, skribenter og læsere, undervisere og elever. Det er dog ikke de eneste skillelinier, der gør sig gældende. Der er dem, der føler sig bekræftet af det politiske skuespil og derfor slutter op om dets markører. Og der er dem, der føler sig frastødt og derfor protesterer og foranstalter et stykke 'modteater' med andre markører. Denne sidste og mere væsentlige skillelinie bestemmes af hvilke markører får tildelt hovedrollerne i det politiske teater. Og her kan forklaringen findes på de mange tilspidsede konflikter, der i tidernes løb er blevet udløst af et stavnsbåndsjubilæum. Et jubilæumsteater er nemlig på samme tid et spil med og om symbolske markører.

Umiddelbart fremstår 'bondestandens frigørelse' som den afgørende markør. Den har ganske givet spillet en meget fremtrædende rolle ved de hidtidige jubilæer, men har den også været central som konfliktskabende markør? 'Bondestandens frihed' har aldrig haft det politiske eller kulturelle sprængstof i sig, at den har provokeret nogen til at opføre et stykke 'modteater'. Den symbolske kraftkilde må derfor søges andetsteds. Som markør har *Frihedsstøtten* været meget mere afgørende end 'bondestandens frigørelse'. Men er det da ikke det samme? Nej - slet ikke! Dens to inskriptioner begynder - som bekendt - med: »Kongen kiendte« og »Kongen bød«. Ret forstået er *Frihedsstøtten* ikke et symbol på friheden, men et statsmagtssymbol. Den blev rejst som led i en kamp for at få indflydelse på statsmagten, altså som et forsøg på at få den til at beskytte og fremme bestemte interesser. Det er denne interessekamp omkring statsmagten, der udgør den røde tråd i stavnsbåndsjubilæernes historie.

Når statsmagten har varetaget grupperes interesser fyldestgørende, har de forholdt sig loyale og sluttet op om det officielle teater, der er blevet opført til minde om statsmagtens gerninger i 1788. Har den derimod ikke beskyttet og fremmet grupperes interesser på tilfredsstillende vis, har de demonstrativt distanceret sig fra den symbolske hyldest af statsmagten og foranstaltet opførelsen af et stykke 'modteater'. Tilsvarende med statsmagten selv. Den har enga-

geret sig i et stavnsbåndsjubilæum, når det kunne bruges til at fremavle følelser af loyalitet, og den har undladt det, når det ikke ville blive brugt til at styrke, men tværtimod til at nedbryde loyalitetsfølelser.

Egentlig er det en ganske spøjshistorie! I 1838 forhindrede den enevældige Frederik VI - altså helten fra 1788 - opførelsen af et officielt jubilæumsteater, hvor han selv skulle have haft hovedrollen. I 1888 blev de officielle festligheder symbolsk ført an af den konstitutionelle monark Christian IX og to gods-ejere: Estrup, leder af regeringen, og Frijs, præsident for jubilæumsudstillingen - altså repræsentanter for de to grupper, der helt glimrede ved deres fravær i 1838. I 1938 var de symbolske frontfigurer Hauch, Venstregårdmand og præsident for Landbrugsrådet, og Stauning, socialdemokratisk tobaksarbejder og leder af regeringen - altså repræsentanter for de to grupper, der demonstrativt havde distanceret sig fra det officielle jubilæumsteater i 1888.

Hvorledes tager 1988 sig ud i dette perspektiv? Landbrugsrådet - kraftcentret i de officielle jubilæumsforberedelser - vil bruge årets mindefest til at gøre op med den bureaukratiske statsmagt. Her vil det uden tvivl blive bakket op af den borgerlige regering med Venstres ministre i spidsen. Men let bliver det nu ikke! Der skal megen talent til at iscenesætte et teaterstykke, hvor statsmagten fremavler loyalitet og samtidig bruger den til at afvikle en del af dens egen magt. Men det er nok heller ikke det centrale. Det afgørende er snarere:

Traditionsforvaltning anno 1988! WeekEnd udgives af 'kai dige bach media a/s'.

at opretholde selvejet som fundamentet for dansk landbrug. Men skal det opretholdes, har Landbrugsrådet brug for statsmagten: de forbedrede finansieringsordninger til at nedbringe den stavnsbindende rentebyrde. Kun med statsmagtens hjælp kan landbruget tilsyneladende undgå at blive overtaget af den anonyme kapital: privat, statslig eller den fra lønmodtagerfonde og pensionskasser. Nøgletemaet er således ikke 'den personlige frihed' i bred forstand, men frihed i betydningen 'hellere gældstynget selveje end kontrolleret af anonym kapital': altså undgå de livsvilkår, som danske lønarbejdere har levet under i mere end hundrede år. Men modsat tidligere kan dette tema i dag splitte selv landbrugets egne folk. Så 1988 ser ud til at blive jubilæumstraditionen tro i mere end en forstand.

Litteratur

Flere skal takkes, fordi de så beredvilligt ville yde specialisthjælp undervejs: Mette Bligaard, Niels Finn Christiansen, Kristian Hvidt, Karl-Christian Jammers, Thorkild Kjærgaard, Tyge Krogh, Karsten Ohrt, Hans Vammen.

Brugen af 'teatret' som analysemodel er inspireret af E.P. Thompson, der har anvendt den ved studiet af politiske magtkampe i det 18. årh.s England, jf. »Patrician Society, Plebian Culture« i *Journal of social history* 7:1974. Nærmere begrebsanalytiske, samfundsteoretiske og socialhistoriske overvejelser vedr. 'historiebevidsthed' og 'identitet' er fremlagt i B.E. Jensen, »Historie- og tidsbevidsthed som forskningsfelt« i *Studier i historisk metode* 18:1985, »Identitet som faghistorisk forskningsfelt« i *Historiedidaktik i Norden* 2:1985 samt »Historiebevidsthed' og 'historisk bevidsthed': nye modeord eller tiltrængt reform?« i *Nu og da* 3:1986. Fyldige henvisninger til relevant teoretisk litteratur findes her; kun en enkelt titel bør føjes til: S. Lukes' »Political Ritual and Social Integration« i hans bog *Essays in Social Theory*, 1977.

Vedr. 1790'erne: J. Bang m.fl. *Frihedens sag er en borgerlig sag* 1984, C. Bjørn »Den jyske proprietærfejde« i *Historie* 1979, B. Blüdnikow »Folkelig uro i København« i *Fortid og nutid* 1986, N.F. Christiansen »Frø af ugræs: Danmark og Tyskland i det 19. årh.« i K.K. Kristiansen & J.R. Rasmussen (udg.) *Fjendebilleder & fremmedhad* 1988, O. Feldbæk »Kærlighed til fædrelandet« i *Fortid og nutid* 1984 & »Frihed for bonde og borger i Danmark« i *Frihed for alle?* 1987 samt H. Horstbøll »Enevælde, opinion og opposition« i *Historie* 1987.

Der findes tre større analyser af Frihedsstøttens baggrund og historie: K. Kryger *Frihedsstøtten* 1986, H. Nielsen *Drømme om Frihedsstøtten* 1986 samt E. Rafn *Frihedsstøtten. Et politisk monument 1797-1972* 1972. Af disse formidler Nielsen langt det bedste indblik i det politiske spil i 1790'erne.

Om Eckersberg: E. Hannover *Maleren C.W. Eckersberg* 1898, F. Weilbach »C.F. Hansens Christiansborg« i *Fra Arkiv og Museum* 1943 samt E. Zahle »Billedkunst« i *C.L. Davids Samling. Nogle Studier* 1948. Den mest dybtgående behandling er imidlertid K. Ohrts speciale *C.W. Eckersbergs nationalhistoriske malerier til Christiansborg. Om forholdet mellem kunst og videnskab i dansk guldalder* Århus Universitet 1979. En del af speciallets resultater er publiceret i »Historiemaleren C.W. Eckersberg. Et eksempel: Elefantordenens indstiftelse« i *Aarhus Kunstmuseum* 1983 og »C.W. Eckersbergs nationalhistorische Gemälde für Schloss Christiansborg« i *Hafnia* 1988.

Vedr. 1830'erne H. Vammen »Kritisk romantik - om opfattelsen af den danske guldalder« i *Historisk Tidsskrift* 1987 og V. Wählin »Opposition og statsmagt« i F. Mikkelsen (udg.) *Protest og oprør* 1986. Vedr. 1880'erne J.P. Nordengaard »Herthadalmøderne« i *Fra Københavns Amt* 1941-42 og J. Poulsen »Midt i en klunketid. Æstetik og ideologi omkring 'Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i København 1888'« i *Visuel kommunikation* 2:1980. Vedr. 1930'erne T. Ankjærgård »Småborgerskab og krisen. En analyse af LS's samfundsopfattelse i Danmark i 1930'erne« i *Historievidenskab* 13-14:1978 samt A. Quaade & O. Ravn *Højre om! Temaer og tendenser i den anti-parlamentariske debat 1930-39* 1979.

1788 i 1988

TRADITIONEN UTRO